

ШЭНЭ ЖЭЛЭЭР, БУРЯАД ОРОН!

1921 оной
декабриин
21-нээ гарана

Буряад Үнэн

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Бүгэдэ арадай сонин

2013 оной
декабриин 26
Четверг

(21950)
№ 51 (865)

Гарагай 5
www.
burunen.ru

Буряад Үнэн

Жорж ЮБУХАЕВ,
Буряадай арадай поэт

ШЭНЭ ЖЭЛЭЭР!

Шэртэнэм ханын
календарь-
Шэнэ жэлнай ойртожол
байн.
Ой, тайга, уула хадаар,
Ойртоод хүлээжэ,
шармайжа байн.
Нүүлдэнь Сагалгамнай
айлшалха,
Үүдэнһээ тээ саана
санзай бадарха.
Арюулжа орон дайдая
үбгэн найгаха,
Амгалан тайбанда
нүгэдэн зальбарха.
Шэнэ Жэлээр,
буряадуудни!
Энэ үндэр юрөөл –
уряални,
Тандаа, Тандаа,
арад зомни,
Тарни шүлэгни
асараг лэ зол!

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд

Уважаемые читатели!

Завершается подписка на I полугодие 2014 года. Спешите подписаться на наши издания!

Наименование издания	Периодичность	Условия	Подписная цена		Газета	Почта	а) Через почту	б) с получением в редакции	в) с доставкой в организацию (по городу)
			На 6 мес.	На 1 мес.					
Газета «Бурятия» Индекс – 50908	вт., ср., чт., пт	а) Через почту б) с получением в редакции в) с доставкой в организацию (по городу)	824,64 руб. 400,00 руб. 450,00 руб.	137,44 руб. 66,70 руб. 75 руб.	«Спорт - Тамир» Индекс – 31113	среда	226,5 руб.	220,00 руб.	250,00 руб.
Газета «Буряад үнэн» Индекс - 50901	четверг	а) Через почту б) с получением в редакции в) с доставкой в организацию (по городу)	386,22 руб. 265,00 руб. 275,00 руб.	64,37 руб. 44,20 руб. 45,90 руб.	Журнал для детей «Одон» Индекс – 73879	ежемесячно	271,92 руб.	270,00 руб.	270,00 руб.
					Журнал «Байгал» Индекс - 78408 Журнал «Байгал» Индекс - 78407	1 раз в 2 месяца	503,61 руб.	420,00 руб.	420,00 руб.

Шэнэ жэлэй бэлэгүүд

ҮБШЭН ХҮҮГЭДЫЕ "ЕДИНОРОССУУД" БАЯСУУЛБА, ЖАРГУУЛБА

(Репортаж)

Наяхан Улаан-Үдэ хотымнай "УРГЫ" ресторана со "Единая Россия" гэнэн партиин гэшүүд Улаан-Үдэгийн эрэмдэг бээтэй, гэртээ байгаад, хургуулиингаа багшанарта заалгадаг, хүүгэдэй саадта ябадггүй үбшэн үхибүүдые суглуулжа, Шэнэ жэлэй найр наада эмхидхэнэн, хүүгэдые ехэтэ баясуулхан байна. Зайн галай унтаргаад байбашье, шубуун дэнгүүдые ресторанай официантнууд асаржа, эдээ хоолтой, шэмэглэгдэнэн гоёнууд столнууд дээрэ табиба. Столнуудай саана гэртэ-хитээс хууһан үхибүүдэй шарай ехэл баяртай байгаа хэн...

Ресторанай фойе соо журналистнуудта Шэнэ жэлэйнгээ тухай акци тухай "Единая Россия" гэнэн партиин БРО-гой исполкомой түрүүлэгшэ, Фермернүүдэй республиканска эблэлэй түрүүлэгшэ Баир Бальжиров ехэ зохидоор хөөрөжэ үгэнэн байна:

- Тус ресторанай генеральна директор, "Единая Россия" партиин первичнэ эмхинэ түрүүлэгшэ, политсоветэй гэшүүн, наһатай зониин, ветерануудые дэмжэдэг, үхибүүдэй һонин ажал саг үргэлжэ ябуулжа байдаг Татьяна Владимировна Сыланова. Шэнэ жэлэй найр наада үнгэргэхэ, һайн үдын хоолоор хүүгэдые гэртэ-хитэйнэ эдеэлүүлхэ, тиигээ үбшэн үхибүүдтэ Шэнэ жэлэй бэлэгүүдые барюулха, ёлкын нааданай дэргэдэ баярлуулха гэнэн зорилгонууд табигдаһан байна. Эндэмнай Улаан-Үдэ хотымнай "Единая Россия" партиин олон эмхинүүдэй (хамта дээрээ 83 эмхи тоологдоно) дарганар хабаадана. Эмхи бүхэнэй дарганар 5-5 бэлэгүүдые бэлдээд, эдэ үбшэн үлбэр үхибүүдтэ бэлэглэхэ эрээд, булта эбтэй эетэйгээр хабаадажа байна.

Баир Бальжиров, Улаан-Үдэ Октябрьска районой

захиргаанай гулваа Андрей Сухоруков, Улаан-Үдэ хотын захиргаанай зүгһөө Александр Хантаев, тус ресторанай генеральна директор Татьяна Сыланова, бусад первичнэ эмхинүүдэй дарганар хүүгэдтэ элүүр энхэ, һанаһанаа хүсэлдүүлхыень хүсэбэ. Ресторанай ажалшад үхибүүдтэ хандажа, ресторана соо һуугаад эдеэлхэдээ, бээ хайшан гээд абаад ябахаб, хайшан гэжэ хоол эдихэ приборнуудаа хэрэглэхэб гэхэ мэтын этикэдэй хэшээлнүүдые заажа үгэнэн байна.

Амтан хоол бариһанайн удаа хүүгэдые Ёлкын нааданда урихын урда тээ хүтэлэгшэтэй хамта Саһан хүүхэниин, удаанн Үбгэн жабарые булта хашхаралдан дуудабад, альга ташан угтабад. Тиигээд хамтын дүхэриг-хороводто хүүгэдээ үргэн шахуу, хажуудаа хүтэлөөд ябаһан гэртэ-хитэиниин хаража хайрлахаар байгаа даа. Олонхи хүүгэд церебральна паралич үбшэндэ нэрбэгдэнэн хадаа ехэ муугаар ябах юм. Зүгөөр гэртэ-хитэндэ хүтэлүүлһэн хүүгэдэй шарай баяраар билтарна хэн... Таяна басаган оролдосотойгоор Шэнэ жэл тухай шүлэгөө уншаба, Жабар үбгэндэ магтуулба. Максим, Андрюша хубүүд шадаха зэргээрэ хатарба, хүюун, дорюун хоолойтой, гоё хубсаһатай Саһан хүүхэн бэлигтэй үхибүүдые дэмжэбэ, урмыень бадарааба. "Гараа урдаа баряад байгты, хэнэй гарнуудые дайранабиб - тэрэ шүлэг, дуугаа гүйсэдхэхэ, үгы гэбэл, хатарха" гэжэ Жабар үбгэн захираад, хүүгэдые хүлгүүлбэ, баясуулба... Саһан хүүхэн үхибүүдээр наадажа, поол дэбһүүлбэ, альга ташуулба, хатаруулба, шангаар хашхаруулба...

Муушагаар ябадаг, 10-тай Юлиин эжы намтай хөөрэлдэхэдөө, "эндэ ерэнхэндэ басаганнай баяртай, жаргалтай болонхой байна. Иимэ һонин, хүюутэй найр наада эмхидхэгшэдтэ халуун баяраа мэдүүлнэб" гэжэ

баясан хэлэнэ хэн. Буряад гоё хубсаһатай, хүюун, дорюун зантай, Хягтын аймагай Баян-Булаг нутагай Екатерина Жамьяновна Чагдурова хүгшэн эжы энэ Шэнэ жэлэй найрта юумэ харадаггүй Саяан ашатаяа ерээжэ, хороводто хүтэрэлдэн ябаба, хатаралдаба. Саяан бидэниин гараараа шэнжэлжэ үзэбэ...

- Анхан ниислэл хотодоо трамвайн управленидэ шалган хинагшын ажалтай байгаа. Мүнөө пенсидээ гараад, Улаан-Үдэгийн 20-дохи "А" кварталтай "Хозяюшка" гэнэн ансамбльдэ дуулалдадагби. Гэртээ номоо үзэдэг арбатай Саяан ашамни эндэ ехэтэ хүхибэ, баярлаба. Эмхидхэгшэдтэнь һайн һайханиин хүргэнэб. БСМП-гэй врач Эрдынеев бидэниин дэмжэжэ, пүтөөкөөр аяар холын Геленджик ошоожо, Саяантаяа аргалуулжа, тэндэ ехэ зохидоор амаржа ерээбди, - гэжэ урма баяртайгаар хөөрэнэн Екатерина Жамьяновнае гарахаа байһан Шэнэ жэлээр амаршалжа, элүүр энхэ, аша зээнэртээ аша тухатай байхыень хүсэбэбди.

- Манай эдэбхи үүсхэлээр олон тоото уулзалганууд, үдэшэнүүд ажалтай, дайнай ветерануудтай, үхибүүдтэй үнгэргэгдэнэ. "Стань Дедом Морозом" гэнэн энэ хэмжээ ябуулга бидэ "Ургыдаа" хамтааран эмхидхэхэдээ, гэртээ һуудаг үбшэн үхибүүдтэ Шэнэ жэлэй һайндэрэй байдал тогтохо, һайнаар эдеэлүүлхэ гэжэ оролдообди, тиихэдэ ресторана соо сахигдаха гурим журамуудтай үхибүүдые, түрэлхидыень танилсуулабди. Үшөөшье олон иимэ уулзалганууд ерээдүйдэ болохо, - гэжэ "Ургы" ресторанай байгуулагдаһанаа ажалаа амжалтатайгаар эхилһэн, 17 жэлдэ эндэ бэрхээр хүдэлжэ байһан зохиод зантай, урагшаа һанаатай Т.В. Сыланова хөөрөө хэн.

- Буряад Республика соомнай эрэмдэг бээтэй 4427 үхибүүд тоологдоно, тэдэнэй 1000 үхибүүниин Улаан-

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото

Үдэдэмнай ажаһууна бшуу. Тиимэһээ үбшэн хүүгэдые мүнгэ зөөрээр, халуун анхаралаар хангадаг спонсоруудта, мүнөөдэр хүүгэдые баярлуулһан "Единая Россия" партиин дарганарта халуун баяраа мэдүүлнэбди, - гэжэ республикын Хүн зониие социальная талаһаа хамгаалгын министрствын мэдээслэй албанда хүдэлдэг Арюна Гулгенова онсолно хэн.

... Ёлкын хороводой дүхэригтэ аалиханаар ябаһан баяртай шарайтай, шанга шангаар энээлдэнэн хүхюутэй үхибүүдые хаража

уярхаар, баярлахаар байгаалдаа. Ехэл баяртайгаар хүүгэд Шэнэ жэлэй бэлэгүүдые абажа, хүхилдэжэ байнад хэн... Хүндэ үбшэндэ дайрагдаһан үхибүүдые хара багаһаан аргалжа, ябадаг болгодог, гэртэ-хитэинэй урма зориг бада-руулжа байдаг бэрхэ врачуудта, тэрэ тоодо эрхидээ эмтэй, долёобортоо домтой бэрхэ аргашан Капитолина Цыдыповнада хөөрэлдэнэн зомни тон ехэ барые хүргэнэ, Шэнэ жэлээр хани халуунаар амаршална хэн.

Бэлигма ОРБОДОВА.

Үхибүүд оролдон хатарна

«ҮБЭЛЭЙ ОРДОН» СОО ҮХИБҮҮДЭЙ ХАТАР

Ута хормойтой гоё платинуудые үмдэнэн уян нугархай «дангинанарай» шэбир-һабир гэлдэхэн холоһоо дуулдана. Хара фраз хэдэрһэн кавалернүүд ехэ томоотой хэбэр үзүүлэн, хажуугаарнь зогсоно.

Дэлхэйн экономика, үзүүр баян Ходорковскиин түрмэһөө сүлөөлгэ болон уласхоорондын политика тухай бүһэтэйшүүлэй хөөрөлдөө һаань, эхэнэрнүүдэй харилсаан хажуудань байгаа хүнүүдтэ хабаатай. Хэн хайшаагаар хубсаланхайб, хэнтэй мэндэшлэнэб гэхэ мэтэнээ эхилээд, хэнэймнай хубсаһан үлүү

гоёб гэжэ бэе бээ шэнжэлэн харалсана хэбэртэй. Үнэхөөрөө, ханта засагай зонхилжо байһан XIX зуун жэл руу бусаһан мэтээр үзэгдэбэ. Юундэб гэхэдэ, Буряадай гүрэнэй драматическа театр түр зуурахаана «Үбэлэй ордон» болоод абаба...

Хүбүүд, басагадай амьяараа хургуулида хураха ёһо Улаан-Үдэдэ байгша ондо нэбтэрүүлэгдэжэ эхилээ. Тиигэжэ хотын 2-дохи болон 3-дахи интернат хургуулинууд Мариин болон Кадедэй гэжэ нэрлэгдээд, шэнэ программаар хуралсалаа эмхидхээ. хуралсалай хэмжээн соо

Үбэлэй баал мүн лэ ороно. Шэнэ жэлэй үмэнэ «Үбэлэй ордон» дотор шабинартаяа хамта багшанарын хатархаяа ерээ. хургуулинуудай директор Дарима Эрдынеева болоод Түмэн Будаев вальс хатаржа, баалда бултаниин уриба. Республикын хуралсалай болон эрдэм ухаанай министр Алдар Дамдинов орлошонортоо хамта хатарта баһал хабаадаба.

Полонез, венын вальс, кадрил гэхэ мэтын хатарнуудые үхибүүд ехэ оролдон гүйсэдхэнэ. Ерэхэ жэлдэ шадабаринь улам дээшлэхэ аабза.

Сарюна ЭРДЫНЕЕВА.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИЙН ТҮСЭБ

2013 оной декабриин 23-27

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ М.М.ГЕРШЕВИЧЭЙ ХҮТЭЛБЭРИ ДОРО ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН
23.12 9.00 Бага танхим

II. ХҮДЭЛМЭРИЙН ЗҮБЛӨӨНҮҮД БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЫН ОРЛОГШО Б.Ц.СЕМЕНОВОЙ ХҮТЭЛБЭРИЙН НҮҮДЭЛ ХҮДЭЛМЭРИЙН ЗҮБЛӨӨН:

"Буряад Республикада нуралсал тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтанууд болон нэмэлтэнүүдые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
25.12 10.00 Бага танхим

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ В.Б.ЭРДЫНЕЕВЭЙ ХҮТЭЛБЭРИЙН ЗҮБЛӨӨН

1. Буряад Республикын Арадай Хуралай 2013 оной декабриин 23-аа 27 болотор хугасаада түсэблэн хэмжээ ябуулганууд тухай
2. Буряад Республикын Арадай Хуралда хиналтын дансануудые бээлүүлгын байдал тухай
23.12 13.30 Бага танхим

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАТ Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Э.Доржиев)
Буряад Республикын хуулинуудые федеральна хуулинуудтай зохилдуулха тухай 24, 26.12 14.00 каб.235

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн, хуули ёноной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь Б.Н.Ботоев)

"Буряад Республикада эблэрүүлэлгын судьянар тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
24.12 11.00 каб.323

"Буряад Республикын хунгуулийн кодекс тухай" Буряад Республикын

хуулийн түлэб тухай
26.12 10.00 каб.322

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.П.Попов)

"Захиргаанай хуули эбдэлгэнүүд тухай Россиин Федерациин Кодексын 3.5 болон 8.6 статьянуудта хубилалтануудые оруулха тухай" федеральна хуулийн түлэбые Россиин Федерациин Федеральна Суглаанай Гүрэнэй Дүүмэдэ оруулха талаар Рязаниин можын Дүүмын үүсхэл тухай" 2013 оной октябриин 30-ай 428-V РОД дугаарай тогтоол тухай
24.12 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэһэ яһатануудай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Б.Батуев)

Буряад Республикада физическэ культура болон тамир хүгжөөлгын гол ёһонуудые зүбшэн хэлсэлгэ
26.12 15.00 Бага танхим
Хорооной бүрин этигэмжын асуудалнууд
24.12 Тарбагатайн аймаг

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

1. "Хуулийн наһа гүйсөөгүйшүүлые гэртэхинэй харууһагүй байлһаһаа болон хуули эбдэлгэнээ нэргылэлгын байгуулгын юрэнхы дүримүүд тухай" федеральна хуулийн 25 болон 25* статьяда хубилалтануудые оруулха тухай" (дотоодын хэрэгүүдэй зургаануудта хуулийн наһа гүйсөөгүй гэмтэдые саг зуура байрлуулдаг түбүүдтэ хаагдаһан хуулийн наһа гүйсөөгүйшүүлые шэрэлгэтэй холбоотой ажал ябуулгы мүнгөөр хангалгын дүримүүдтэ хабааттай)

2. "Хүүгэдтэй гэр бүлэнүүдтэ үзүүлэгдэдэг гүрэнэй дэмжэлгын нэмэлтэ хэмжээнүүд тухай" федеральна хуулийн 10-дахи статьяда хубилалтануудые оруулха тухай" 383720-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай (эхын (гэр булын) мүнгыг гэр байрын капитална заһабарилгада хэрэглэхэ тухай)

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото

23.12 14.30, 15.00 каб.218
"Россиин Федерацида ажалай пенсинүүд тухай" федеральна хуулийн 28-дахи статьяда хубилалта оруулха тухай" 381391-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай (эхгүй табан болон тэрээнһээ олон хүүгэдые хүмүүжүүлһэн эсэгэнэртэ ажалай пенсидэ саһаа урид гараха эрхэ олгохо тухай)
26.12 11.00 каб.218

Нүүдэл хүдэлмэрийн зүблөөн:
Хуушан Онохой, Шэнэ Хүрбэ нютагуудта үсөөн нурагшадтай нургуулида хүрэлгэ
24.12 14.00 Загарайн аймаг
Ажаһуугшадые эмүүдээр хангалга тухай

26.12 13.00 "Бурят-Фармация" гүрэнэй предпряти

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгааалиин нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхией хамгаалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

"Захиргаанай хуули эбдэлгэнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай
24.12 10.00 каб.209

"Буряад Республикада инвестиционно ажал ябуулгыг гүрэнэй талаһаа дэмжэхэ тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн

түлэб тухай
25.12 14.00 каб.211
Нүүдэл хүдэлмэрийн зүблөөн:
Зайн гал хэрэглэгшэдэй олонийтын зүблөө тогтоохо тухай
23.12 15.00 Улаан-Үдэ хото, Пушкинай гудамжын, 4

III. "ДҮХЭРИГ ШЭРЭЭ"

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгааалиин нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхией хамгаалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

"Буряад Республикада дулаанай элшэ хүсэ үйлэдбэрилгын шийдхэгдээгүй асуудалнууд болон хараа боломжонууд: экономикын, байгааалида нүлөөлгын болон технологин талаар үзэхэ түлэбүүд
24.12 10.00 Бага танхим

IV. ЭРХЭТЭДЫЕ ХҮЛЭЭН АБАЛГА

В.Г.Ирильдеев - Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгааалиин нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхией хамгаалгын талаар хорооной түрүүлэгшэ

А.П.Попов - Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хорооной түрүүлэгшэ

АРАДАЙ ТЕАТР - ГРАН-ПРИДЭ ХҮРТӨӨ

Забайкалиин хизаарай ниислэл Шэтэ хотодо "Забайкалье - наш общий дом" гэнэн арадай уран үрлалай фестивалиин шугамаар хайн дуранай театрнуудай хоорондо харалган үнгэрөө.

Энэ конкурсо дохёохы 14 арадай театрнууд хабаадаа. Фестивалиин Гран-придэ Агын Буряадай округой Агын аймагай Будалайн арадай театр хүртэнэ байна. Хизаар дотороо мэдээжэ болоһон арадай театр өөһэдэнгөө найруулагша Бата Сультимовай "Эсэгын этигэл" гэнэн зүжэг табиһан байна. Энэ арадай театр үнхэнэй өөрынгөө үндэр нэрэ

гэршэлһэн, олон конкурснуудай лауреат болонхой. Арадай театрнуудай артистнар ехэнхи ушарта соёлой ажалшад байхаяа һанадаг, харин энэ арадай театрта малшад, хонишод, фермернүүд гээд хабаададаг. Өөрөө арадай театрые хүтэлбэрлэгшэ Бата Сультимов нютагайнгаа ажахын үхэр харадаг юм.

УРАН ДАРХАШАН РОССИ ДОТОР ТЭМДЭГЛЭГДЭЭ

«Душа России» гэнэн Россиин Федерациин шанда хүртэгшэдые Москва хотодо ёһолһон байна.

Арадай уран үрлал хүгжөөгшэдэй тоодо Агын Буряадай тойрогой уран

гартан - ювелир Дарима Дондокова оролсоо. Бэлигтэй уран дарханай бүтээһэн алтан, мүнгэн зүүдхэлнүүд олондо һайшаагдадаг. Ганса нютагтаа бэшэ, мүн Росси дотор үнгэргэгдэдэг олон тоото харалган фестивальнуудта эдэбхитэй хабаадажа, Дарима Чимитдоржиевна оло дахин лауреат, дипломант болоһон байха юм.

СЭРЭГЭЙ ВЕТЕРАНУУД НЭГЭДЭБЭ

"Боевое братство" гэнэн сэрэгшэдэй ветерануудай Бүхэроссиин ниитэ эмхиин Забайкалиин хизаарай таһар байгуулагдаба.

Энэ ушараар элдэб дайнай үйлэнүүдтэ хабаадаһан ветеранууд Ага нютагта суглараа. Хойто Кавказ болон бусад дайшалхы байлдаануудай үнгэрһэн газарнуудта алба хааһан олон сэрэгшэд Агын тойрогто ажаһуудаг. Тиймэнээ али нэгэ асуудалаар хандаха, зүбшэхэ, шийдхэхэ гэхэдэ, өөһэдэн эмхи үгы бшуу. Мүн иимэ бэрхшээлтэй ушарта баһал Афганистанда алба хаагшад ороод байгаа. Тэдэнэй нэгэдэл ажаллахаая болиһон юм. Сугларагшад нэгэн дуугаар энэ эмхи хүтэлбэрлэхыенг Чеченэй хоёрдохи үйлэдэ хабаадагша Алексей Шевцовые шэлэн һунгаба. Ага тосхоной захиргаан энэ эмхи ехэ дэмжэжэ, өөһэдэн байратай болгоо.

Цырегма САМПИЛОВА.

Агын һонин

Үндэн хэлэнэй хуви заяан

ЕРЭЭДҮЙ САГАЙ ХЭЛЭ БЭШЭГ ШЭНЖЭЛЭЛГЫН ҺУУРИ ТАБИГДАНА

(Интернедэй ресурс)

Мүнөө сагай компьютерай арга боломжонууд ехээр хүгжэнэ гэжэ мэдээжэ болонхой. Компьютернууд хүн зоной ажабайдалай бүхы хэрэглэмжэдэ нэбтэрэнхэй. Тэрэнгүйгөөр мүнөө сагта ямаршы юумэн бүтэхээ болёо гэхээр. Компьютерай арга боломжонуудай хүүлшын үедэ хүгжэхэдэ, буряад хэлэ шэнжэлгэдэ тэрэнэй шэнэ онол аргууды хэрэглэжэ туршаха хэрэгтэй болоод байна. Одоогоор хэлээ наа, компьютерай технологиин үе буряад хэлэ шэнжэлгэдэ шэнэ онол аргууды үгэнэ.

Монгол судлал, Буддын шажан, Түбэд орониие шэнжэлдэг институтда хэлэ шэнжэлгэдэ Буряад хэлэнэй корпус зохионо байна. Буряад хэлэнэй электронно корпус тухай хөөрхынгөө урда нэгэ хэды үгэ мүнөө үеын хэлэ шэнжэлгын нэгэ талаа тухай хэлэхээр байна. Ямар талааб гэхэдэ, корпусно хэлэ шэнжэлэл болоно (корпусная лингвистика). Тэрэ хадаа өөрөө компьютерна хэлэ шэнжэлгын талаа болоно гэшэ (компьютерная лингвистика). Шэнэ технологиин арга боломжонууды хэрэглэжэ, корпусно хэлэ шэнжэлгэ хүүлшын арбаад жэлнүүдтэ ехээр хүгжэжэ, дэлхэйн арадуудай олон хэлэнүүдэй корпуснууд зохиогдожо байна. Эдэ хадаа компьютерай электронно программнуудар зохиогдодог юумэн мүн.

"Буряад корпус 2012 онгоо хойшо Интернеттэ тусхай нюуртай (хуудаһатай) болонхой (Бурятский корпус гэжэ ородоо нэрлэгдэнхэй): http://62.64.12.18/BuryatCorpus/search/?interface_language=ru." Дэлхэйн бүмбэрсэг дээрэ хаанашы байһан хүн һонирхобол, тэрэ нюур Интернеттэ нээжэ харахаар бэлэн болонхой. Энэ корпусто буряадаар бэшгэдэн, буряадаар зохиогдоһон, үгышы наа, буряад хэлэндэ оршуулагдаһан номууд электронно маягтай болгогдоод ороо гэшэ. Мүнөө дээрэ бүхыдөө 20-ёод гаран авторнуудай бэшһэн зуугаад номууд болоно. Саашан ондоо номууд, зохиолнууд бэлдэгдэжэ байдаг.

Корпусо ороһон буряад номууд электронно библиотекэ бэшэ болоно гэжэ тэмдэглэхэ шухала. Электронно библиотекэдэ номууды уншалгада бэлдэдэг гүб даа, миин лэ электронно хэрэгсэлнүүд сооһоо нээгээд уншыхы. Хэлэнэй корпус хадаа ондоо удхатай, ондоо зорилготой юумэн. **Корпусо ороһон номууды бүхэли зандань уншаха гү, али буулгажа абаха арга байхагүй. Гол зорилгонь юун бэ гэхэдэ, хэлэ шэнжэлгэ гү, али хэлэ үзэхэ хэрэгтэ корпус соо бэдэрэлгэ хэжэ, хэлэнэй талаар элдэб янзын жэшээ абаха, үгын удхынь шалгах г.м. хэрэг бэлүүлхэ. Тиимэ һэн тула иимэ корпус тон түрүүн хэлэ шэнжэлгэдэ хэрэгтэй болоно, тиигээд багшанарта, оюутадта, һурагшадта, буряад хэлээр, буряад арадай соёлоор һонирходог зондо туһалха байна.** Жэшэнь, ямар нэгэн морфемэ, үгэ, үгын түхэл, мүн тиигээд тэрэ үгын бүхы хэрэглэгынь үзэхээ һанаа наа, кнопко дарахада, тэдэнэй жэшээнүүд тэрэ дары монитор дээрэ гараад байха болоно. Морфологиин, синтаксисэй талаар хэрэглэн, мэдэхээ һанаһан юумэн гараад лэ байха. Тэрэнһээ гад-

на гараһан жэшээнүүд ямар номдо, ямар авторай зохиолдо дайралдааб гэжэ бүхы тэмдэглэлнүүдын баһа харагдаад байха. Электронно хэлбэритэй болоһон материалы үзэлгын, ололгын, эмхидхэлгын саг тон богони болоно. Компьютерай программн аргануудаар хэлэ шэнжэлгэдэ ехэ хэмжээнэй материалнууды хаража, найдамтай тобшолол, үрэ дүнгүүды гаргажа шадаха болоно. Иимэ корпуснуудай үгы сагта, мүнөө үеын компьютернуудай үгы сагта хэлэ шэнжэлгэдэ яжа жэшээнүүды суглуулдаг байгаа! Гараарал хэдгэ байһанинь мэдээжэ. Саарһан номууды иража, жэшээгээ олоо наа, саарһан карточканууд дээрэ буулгажа абадаг байгаа. Тэрэ карточканууд хайрсаглагдажа, картотека боложо, каталожно шаф дүүргэдэг байгаа. Гараараа суглуулха гэшэ ехэ саг абадаг байгаа юм ааб даа, хэдэн жэлнүүд үнгэршэдэг байгаа. Мүнөө тэрэ ажал нэгэ хоёр секунда соо бэлэн болоно. Саашан хэлэхэдэ, абһан жэшээнүүдэй ород оршуулануудын хэлэнэй корпусо байха аргатай гэшэ. Үгэнүүдэй оршууланууды зохиогдожо байһан Буряад корпусо оруулха ажал хараалагданхай.

Хэлэнэй корпус зохионо ажал ходо хэгдэжэл байгаад, шэнэ үрэ дүнгүүдын, дутуу дундануудын шэнээр заһагдаад, Интернеттэй нюур дээрэ оруулагдаха аргатай байһанинь таарамжатай. Тэрэниие нюурай (сайтын) шэнэлэлгэ гэдэгбди. Хэлэнэй корпус хадаа нэгэ доро гансата хэгдэшэхэ ажал бэшэ гэшэ. Сайтда оруулагдаһан Буряад корпус 5-6 жэл соо бэлдэгдэн ажал гэшэ. Энэ корпусо 2 сая үгэнүүдэй элдэб түхэл ороно гэшэ. Одоогоор хэлэбэл, 2 сая үгэнүүдтэй корпус болоно. Ямар номуудай үгэнүүд ороноб гэхэдэ, даб дээрэ ехэнхы уран зохиолой номуудай үгэнүүд болоно. Бэшэ текстүүд мүнөө сагта бэлэн болонхой байна. Бэлдэнэн текстүүд удангүй оруулагдаха. Ямар текстүүд бэлэн болонхойб гэхэдэ, буряад он-лайн сонинуудай, Гэсэрэй зарим талаанууд, мүн тиигээд эрдэм-шэнжэлэлгын статьюуд г.м. Олон жанруудай текстүүд корпусо оруулагдахада, хэлэнэй найруулгын элдэб янзын илгаанууд харагдаха байна. Буряад классигуудай уран зохиолнуудай хэлэн буряад литературна хэлэ шудалагшадта үг үндэнэнинь болодог ха юм.

Корпусо оруулагдахын урда бүхы текстүүд тусхай янзаар бэлдэгдэдэг гэшэ, компьютерай онсо программа соо. Корпус зохиохын гол ажалын юун бэ гэхэдэ, текст тухай олон янзын тэмдэглэлнүүд хэгдэдэг байна. Тэрэнһээ гадна үгэнүүдтэ грамматическа тэмдэглэл (помета) хэгдэнэ. Мүнөө үедэ Буряад корпусой материалнууд StarLing гэжэ компьютерай программа соо бэлдэгдэдэг. Буряад хэлэн агглютинативна хэлэн хадаа үгын ондоо түхэл абажа хубилхадань, бүхы суффикснуудын үндэнэй хүүлээр хойно хойноһоо залгагдана, жэшэнь, багш-ын-даа, яба-ша-ба, бэшэ-һэм-ди г.м. Энэ StarLing гэдэг программа буряад хэлэнэй бүхы суффикснууды эмхидхэжэ, грамматическа тэмдэгүүдынь оруулагда, ехэ таарамжатай байна. Грамматическа удхатай үгын элдэб янзын хубинууд дансалагдажа, компьютерай программн боломжоор корпусо тэмдэглэл оруулна. Энэ ажал Россиин Эрдэм Ухаанай Зүүн зүгэй ороноуды шэнжэлдэг институттай С.А.Крылов гэжэ Москвагай эрдэмтэнэй туһаламжаар хэгдэнэ гэшэ. Энэ эрдэмтэн тус программа соо монгол хэлэ эмхидхэжэ, компьютерар хэрэглэгдэдэг монгол хэлэнэй толин мэдээнүүдэй бааза (база данных) зохиоһон байна. Энэнь юун бэ гэхэдэ, толин мэдээнүүдэй бааза руу шэнээр хэлбэгдэн 4 ботито «Монгол-орос академическэ толи» оруулан байна (280000 шахуу үгэнүүдтэй). Монгол хэлэнэй толин баазы хэрэглэжэ, С.А.Крылов Монгол хэлэнэй корпус зохионо байна (http://web-corpora.net/MongolianCorpus/search/?interface_language=ru). Адлирхуу түхэлөөр хальмаг эрдэмтэд баһа хэлэнэйнгэ корпус зохионо (http://web-corpora.net/KalmykCorpus/search/?interface_language=ru). Монгол ба Хальмаг корпуснууды Интернеттэ нээжэ харахада, үгэнүүдэй ород оршуулга ба грамматическа тэмдэгүүд оруулагданхай байха.

Корпусно хэлэ шэнжэлэл хадаа хоёр гол шэглэлээр хүгжэдэг гэшэ, нэгэнинь хадаа ямар бэ даа хэлэнэй корпус зохиолго, хоёрдохинь – корпусой материалнууд дээрэ түшэглэжэ, хэлэ шэнжэлэлгын ажал ябуулга. Электронно корпусы хэлэ шэнжэлэлгын бүхы шахуу һалбаринуудта хэрэглэжэ болоно. Хэгдэжэ байһан корпусо, олон шэглэл һалбаринуудтань

мүнөө үеын технологиин аша туһа ехээн үүргэтэй. Электронно корпусой арга боломжонь ехэ, нюуртань оруулагдаһан зүйлнүүд саг үргэлжэ шэнэлэгдэжэ байха аргатай. Мүн иимэ корпусо түшэглэн, саашан шэнэ һалбаринууды хүгжөөхэ арга байха. Жэшэнь, буряад нюотаг хэлэнүүдэй хуви (диалектологический подкорпус), буряад-ород зэргэсүүлһэн хуви (параллельный бурятско-русский подкорпус) ба диахроническа хуви. Диахроническа хубидань саг үеын буряад хэлэнэй хубилалтанууды хараалхада болохо, жэшэнь, лата үзэгтэй буряад хэлэнэй үеын текстүүды оруулхада болохо. Электронно корпус хадаа тайлбари үгэдэг мэдээсэлгын системэ болоно гэшэ. Ерэхэ сагта хэгдэжэ байһан корпусой гол хубинуудын хүсэд янзаар бэлдэгдэдэг байхадаа, тус корпус Буряад хэлэнэй үндэнэн корпус болохо гэжэ хараалагдана. Толи зохиолгын, грамматикын, үгын сангай, элдэб үеын буряад хэлэнэй байдалай г.м. шэнжэлгэнүүды ябуулха ехэ хэмжээнэй системэ болоно гэхэдэ, алдуу болохогүй.

Мүнөө сагта Интернеттэ бүхы дэлхэйн ехэ-ехэ хэлэнүүдэй электронно корпусууд зохиогдожо табигданхай байна. Тэдэ хэлэнүүдэй тоодо англи, ород, хитад, немец г.м. хэлэнүүд ороно гэшэ ааб даа. Эдэ хэлэнүүдэй корпусууд тухай Ород хэлэнэй үндэнэн корпусой нюур дээрэ харахада болохо (Национальный корпус русского языка, www.ruscorpora.ru). Бэшэ дунда болон бага хэлэнүүд баһал тэрэ урасхалда яһала орожо эхилэнхэй. Жэшэнь, манай Россиин гүрэнэй хорёод гаран дунда ба бага хэлэнүүдээр корпуснууд зохиогдожо байна (тыва, алтай, эвен, хакас хэлэнүүд, Дагестанай олон арадуудай хэлэнүүд ба мордва, коми, чуваш, татар хэлэнүүд, мүн чукча, коряк яһатанай г.м. хэлэнүүд). Энэ ехэ ажалда Россиин эрдэмэй академи эхи табихан гэшэ. Россиин эрдэмэй академи Корпусно хэлэ шэнжэлэлэй Программын нюур (сайт) дээрэ иигэжэ бэшгэдэнхэй: «Энэ Программаар зохиогдожо байһан ресурснууд ерээдүй сагай хэлэ шэнжэлгын һуури табихаһаа гадна, үгы боложо байһан соёлой олон янзы харагалха хэрэгтэ арга шадалаараа туһаламжа үзүүлнэ» (<http://www.corpling-ran.ru/index.html>).

Буряад хэлэнэй корпусой нюур дээрэ байһан кнопконууд тухай нэгэ хэдэн үгэ хэлэхээр байна. «Форма» гэжэ кнопко дараад бэдэрэлгэ хэхэдэ, үгын ганса түхэл бүхы жэшээнүүдтээ олоод байха. «Лемма» гэжэ кнопко байха. «Лемма» гэжэ юун бэ гэхэдэ, үгын гол түхэл болоно. Эдэ кнопконууды хэрэглэжэ бэдэрэлгын муртэ хэрэгтэй үгээ бэшээд, доронь байһан «Искать» гэжэ кнопко дарахада болохо. **Грамматическа тэмдэглэлнүүд Буряад корпусо даб дээрэ эгээл оло ушардаг үгэнүүдтэ туршалгын янзаар хэгдэнхэй. Тэрэн курсор дүтэлүүлхэдэ, жаахан сонхо соо хөөрэн гараад байха. Олдоһон жэшээнүүды компьютерта буулгажа абаха арга хараалагданхай. Саашада корпусой грамматическа дансануудта һайжаруулгын ажал ябуулагдажа, алдуу эндүүнүүд заһагдажа байха.**

Л. БАДМАЕВА,
хэлэ шэнжэлэгшэ.
(ИМБТ СО РАН).

Понедельник, 30

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.35 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

«РОССИЯ 1»

06.00 УТРО РОССИИ
10.00 Х/Ф «НЕПУТЕВАЯ НЕВЕСТКА»
12.00, 15.00, 21.00 ВЕСТИ
12.30, 15.25, 20.40 ВЕСТИ-МОСКВА
12.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
13.00 Х/Ф «НЕПУТЕВАЯ НЕВЕСТКА»

22.00 Х/Ф «ОДИНОКИЕ СЕРДЦА»
01.50 Х/Ф «ВАСИЛЬКИ ДЛЯ ВАСИЛИСЫ»

КУЛЬТУРА

08.00 ЕВРОНЬЮС
11.00, 16.40, 20.30, 00.45 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.15 «НАБЛЮДАТЕЛЬ»
12.15 Х/Ф «ЗВОНЯТ, ОТКРОЙТЕ ДВЕРЬ»

ТНТ

07.00 «ВСЯ БУРЯТИЯ» (12+). ПОГОДА
07.30 «МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ»
07.40 ИНСТРУКЦИЯ. ПОГОДА (6+)

15.30 «ИНТЕРНЫ»
18.30 М/Ф
18.45 ВЕСТНИК НАРОДНОГО ХУРАЛА (16+)

ТИВИКОМ

06.00 «УТРО С ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30 «ДОМАШНИЙ ЗООПАРК» (0+). ЗУРХАЙ
07.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ
07.30 «УТРО С ТИВИКОМОМ» (6+)

19.00 «ГОРЯЧАЯ ЛИНИЯ» (16+). ЗУРХАЙ
19.30 НОВОСТИ ДНЯ (16+)
20.05 Т/С «ПРАВДА СКРЫВАЕТ ЛОЖЬ»
21.00 «ЕВРОМАКС. ОКНО В ЕВРОПУ» (16+). ЗУРХАЙ

СТС

16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50, 06.00 М/Ф «ВИННИ-ПУХ» (0+), «ВИННИ-ПУХ ИДЕТ В ГОСТИ» (0+), «ВИННИ-ПУХ И ДЕНЬ ЗАБОТ»

НТВ

07.00 НТВ УТРОМ
09.35, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА»
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 СЕГОДНЯ
11.55 «ДО СУДА». (16+)

ДТВ

06.00 М/Ф (0+)
06.30 «УДАЧНОЕ УТРО». (16+)
07.00 М/Ф (0+)
08.00 «ПОЛЕЗНОЕ УТРО». (16+)

Вторник, 31

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.35 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»
10.45 «МОДНЫЙ ПРИГОВОР»

«РОССИЯ 1»

06.50 Х/Ф «ЧАРОДЕИ»
09.35 Х/Ф «ДЕВЧАТА»
11.20 «ЛУЧШИЕ ПЕСНИ - 2013»
12.50 Х/Ф «ЛЮБОВЬ В БОЛЬШОМ ГОРОДЕ-2»

01.00 НОВОГОДНИЙ ГОЛУБОЙ ОГОНЕК - 2014 Г.
05.10 БОЛЬШАЯ НОВОГОДНЯЯ ДИСКОТЕКА

КУЛЬТУРА

07.30 ЕВРОНЬЮС
11.00, 16.40, 20.30 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.15 «НАБЛЮДАТЕЛЬ»
12.15 Х/Ф «ЕЩЕ РАЗ ПРО ЛЮБОВЬ»

ТНТ

07.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА (16+)
07.30 ТЭЦ-3. ПОГОДА (6+)
08.25 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)

14.15 «СПОРТЭКСПРЕСС» (16+)
14.30 «РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ» (16+)
15.00 «УНИВЕР» (16+)
15.30 «САШАТАНЯ» (16+)
18.15 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ». ПОГОДА (16+)

ТИВИКОМ

06.00 «УТРО С ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30 НОВОСТИ ДНЯ (16+)
07.00 «В ТЕМЕ. ИТОГИ 2013» (16+). ЗУРХАЙ
07.30 «УТРО С ТИВИКОМОМ» (6+)

17.05 «ДОМАШНИЙ ЗООПАРК» (0+)
17.30 «УТУМАТА» (16+)
18.00 Т/С «ПРАВДА СКРЫВАЕТ ЛОЖЬ»
23.00 НОВОСТИ ДНЯ (16+). НОВОГОДНИЙ ВЫПУСК. ЗУРХАЙ

СТС

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.20, 00.50;
06.00 М/Ф «ЗИМОВЬЕ ЗВЕРЕЙ» (0+), «НОВОГОДНЕЕ ПУТЕШЕСТВИЕ» (0+), «ДЕД МОРОЗ И ЛЕТО»

НТВ

06.55 Т/С «БРАЧНЫЙ КОНТРАКТ»
09.00, 11.00, 14.00, 17.00 СЕГОДНЯ
09.15 ТЫ НЕ ПОВЕРИШЬ! (16+)
09.35, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА»

ДТВ

06.00 М/Ф (0+)
08.00 «ПОЛЕЗНОЕ УТРО». (16+)
08.30 М/Ф (0+)
09.30 ПРОДЮСЕРЫ С БОЛЬШОЙ ДОРОГИ. (16+)

Среда, 1

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00 «ДВЕ ЗВЕЗДЫ»
08.20 Х/Ф «ЗОЛУШКА»
09.45 Х/Ф «КАРНАВАЛЬНАЯ НОЧЬ»
11.00, 13.00 НОВОСТИ
11.10 Х/Ф «ИРОНИЯ СУДЬБЫ, ИЛИ С ЛЕГКИМ ПАРОМ!»

«РОССИЯ 1»

06.20 «ЛУЧШИЕ ПЕСНИ»
08.15 Х/Ф «ЕЛКИ-2»
10.00 М/Ф «БЕЛКА И СТРЕЛКА. ЗВЕЗДНЫЕ СОБАКИ»

02.05 Х/Ф «ШЕРЛОК ХОЛМС: ЭТЮД В РОЗОВЫХ ТОНАХ»
03.35 Х/Ф «МУЛЕН РУЖ»
05.35 Х/Ф «ХОРТОН»

КУЛЬТУРА

07.30 ЕВРОНЬЮС
11.05 М/Ф «ТАЙНА ТРЕТЬЕЙ ПЛАНЕТЫ»
12.00 Х/Ф «ФОРМУЛА ЛЮБВИ»
13.30 Д/Ф «ИСТОРИЧЕСКИЙ РОМАН»

ТНТ

07.00 М/Ф «ТОМ И ДЖЕРИ. ДЕТСКИЕ ГОДЫ»
07.30 СКАН ТУГОУ (6+)
07.55 СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ (16+)

КУЛЬТУРА

07.30 ЕВРОНЬЮС
11.05 М/Ф «ТАЙНА ТРЕТЬЕЙ ПЛАНЕТЫ»
12.00 Х/Ф «ФОРМУЛА ЛЮБВИ»
13.30 Д/Ф «ИСТОРИЧЕСКИЙ РОМАН»

ТНТ

07.00 М/Ф «ТОМ И ДЖЕРИ. ДЕТСКИЕ ГОДЫ»
07.30 СКАН ТУГОУ (6+)
07.55 СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ (16+)

ТИВИКОМ

07.30 «ДВОЕ НА КУХНЕ. НЕ СЧИТАЯ КОТА» (16+)

08.00 НОВОСТИ ДНЯ. НОВОГОДНИЙ ВЫПУСК (16+). ЗУРХАЙ
08.30 «МУЛЬТМИР» (6+)
09.00 Х/Ф «ЗОЛУШКА» (12+). ЗУРХАЙ
10.30 НОВОСТИ ДНЯ НОВОГОДНИЙ ВЫПУСК (16+). ЗУРХАЙ

Шэнэ номтой танилсалга

"БАНДИДА ХАМБА ЛАМА ИТИГЭЛОВ. ҮХЭЛ ҮГЫ"

Иггэжэ нэрлэгдэһэн шэнэ номой (ород хэлэн дээрэ барлагдаһан) презентациин үдэшэ Үндэһэтэнэй номой сангай уулзалгын тусхай зал соо эмхидхэгдэжэ, олон зоной һонирхол татаһан байна.

Итигэловэй институтдай директор, мэдээжэ эрдэмтэ Янжима Дабаевна Васильевагай бэшэһэн "Пандито Хамбо Лама Итигэлов. Смерти нет" гэхэн номтой танилсалгын үдэшые республикын соёлой министр Тимур Цыбиков хүтэлбэ. "Бүхы дэлхэйн зоной, илангаяа эрдэмтэдэй халуун анхарал татаһан, 2010 ондо олдогдоһон Бандида Хамба лама Итигэловэй мүнхэ эрдэниг бэе мүнөөшье шэнжэлэгдэһэн, олонийе гайхуулһан зандаа. Энэ һонин ном бэшэжэ, һаяхан хэблэһэн, хэдэн арбаад жэлдэ архив шэнжэлһэн, дасанай түүхэ шудалһан, Түбэд, Энэдхэг, Хитадаар аяншалһан Я.Д. Васильева эрдэмэй шатада энэ ном бэшэжэ гараба гэшэ. Энэ экономи-

кын эрдэмэй доктор, профессор, Д.Менделеевэй нэрэмжэтэ РХТУ-гай Экономикын болон менеджментын институтдай (Москва) директор А.Е. Хачатуров өөрынгөө гол хубита оруулаа" гэжэ соёлой министр тэмдэглээд, Москвагай айлшанда амаршалгын үгэнүүдые хэлэхыень уриба.

"Буряад орондо, Россида Бандида Хамба лама Итигэловэй бусан ерэнһинийн юрын хэрэг бэшэ бишуу. 11 жэлдэ ехэ шэнжэлгын ажал Янжима Дабаевна эдэбхитэйгээр ябуулаа. Энэ номын олондо шэнэ хуудаһануудые, шэнэ арга боломжонуудые нээнэ гэшэ. Бүхы дэлхэйн эрдэмтэдые гайхуулһан юумэн (феномен) саашадаашье зоной һонирхол татаха байха" гэжэ тэмдэглэһэн Александр Ев-

И.Матханов

Д.Очиров

Я.Васильева

геньевич халуун амаршалгаяа авторта дамжуулһан байна. Ивалгын дасанай дид-хамба Дагба Очиров, "Даши Чойнхорлин" гэхэн Буддын шажанай университетэй ректор Ганжуур лама Раднаев, Российн Гүрэнэй Дүүмын депутат Иринчей Матханов, Ивалгын аймагай захиргаанай гулваа Бимба Дымбыров, Гильбирын дунда хургуулийн директор Тамара Жапова, шүлэг, дуунуудые бэшэдэг Бадмажап Ульзутуев, бусад ивалгаархид амаршалжа, Янжима Дабаевнадаа баглаа сэсэгүүдые, мүнгэн бэлэг, шүлэгүүдэ зориулба.

Шэнэ ном тухайгаа ехэ удхатайгаар автор хөөрөжэ, олоной һонирхол татаһан байна. Үндэһэтэнэй номойнгоо санда гаргаһан "XII Пандидо Хамбо

Лама Даша-Доржо Итигэлов" гэхэн электронно библиографическа лаблаха бэшэгтэй Библиографиин ба хизаар ороноо шэнжэлгын түбье даагша, тус хэмжээ ябуулгын координатор Дарима Базарова танилсуулһан байна.

Гүн удхатай шэнэ ном зүбшэн хэлсэлгэдэ РАН-ай СО-гой ИМБТ-гэй профессор Леонид Янгутов, Москваһаа ерэнэн мэдээжэ эрдэмтэ Александр Хачатуров, ажал ветеран Максим Шагдаров, "Бурятгеомониторинг" ОО-гой директор Андрей Афанасьев, "Саяны" гэхэн нотагаархидай эблэлэй түрүүлэгшэ Баир Ускеев, бусад зон хабаадажа, энэ номдонь үндэр сэгнэлтэ үгэһэн байна.

Буддын шажанда, Бандида Хамба лама Итигэловтэ зориулагдаһан

номуудай, газетэнуудэй хуудаһануудаар аргагүй һонин выставка эндэ дэлгээгдэһэн байна. Номыень зон энэ танилсалгын үедэ худалдажа абаха аргатай байгаа. Бүмбэрсэг дэлхэйн зоние, эрдэмтэдые гайхуулһан, буддын шажанда этигүүлһэн Бандида Хамба лама Итигэлов тухай ном олоной һонирхол татаха байха. Гайхалтай һайхан ном хэблэһэн, горитой ехэ шэнжэлгын ажал ябуулһан Янжима Дабаевна Васильевае олон тоото уншагдайнгаа зүгһөө Шэнэ жэлээр хани халуунаар амаршалнабди, зохёохы амжалта, һайн һайхание хүсэнэбди!

Бэлигма ОРБОДОЕВА, Дмитрий АЛТАЕВАЙ фото-зурагууд.

Россиин арадай уран зурааша, ВАРК-ын түрүүшын президент Даши-Нима Дугарович ДУГАРОВАЙ 70 жэлэй ойдо зориулагдаһан выставкэ

АРАДАЙ УРАН ЗУРААШЫН ЯЛАС ГЭМЭ ХУРСА БЭЛИГ, ЗОНОО ДАХУУЛХА, УДАРИДАХА ШАДАБАРИ, ЗОРИГ

("АЛТАРГАНА" гэхэн Бүгэдэ буряадуудай уласхоорондын фестивалиин байгуулагдаһаар 20 жэлэй оие угтуулан)

Бүхы дэлхэйгээр аргагүй һайхан, гүн удхатай уран зурагуудаараа мэдээжэ болоһон, 60 гаран бүхэсоюзна, бүхэроссиин, уласхоорондын выставкэнүүдтэ уран бэлигээ дэлгээһэн Россиин арадай уран зурааша, түрэл арадайнгаа угай мэргэжэлтэй уран гартание хүмүүжүүлһэн ВАРК-ын түрүүшын президент байһан, Агын тойрогой Амитхааша нютаг тоонтотой, онгор хуасай уггай Даши-Нима Дугарович Дугаровай түрэнһөөр 70 жэлэй ойдо зориулагдаһан үзэсхэлэн гоё выставкэ Ц. Сампиловой нэрэмжэтэ Уран зурагай музей соо баярай оршон байдалда һаяхан нээгдэбэ.

Агын соёлой управлениин дарга Рыгзен Цырендоржиев түрүүтэй агаархидынь, Ушарбай нютагаархидынь, республикымнай олониитэ, соёл, искусствын түлөөлэгшэд, уран зурааша нүхэдынь, Зорикто, угайнь бэлигые үргэлжэлүүлэгшэ, мэдээжэ скульптор Зандан хубүүдынь выставкэ нээлгын баярта хабаадаһан байна.

Япондо, Германида, Монголдо, Кипртэ, Энэдхэгтэ, Шри Ланкада, Францида уран бүтээлнүүдтэ танилсуулһан алдар суута уран зураашын бүтээлнүүд ялас гэмэ һайхан үнгэ будагуудаараа, удха шанараараа илгаржа, бултанай зүрхэ сэдхэл эзэлжэ шадаа. А.Бородинай "Игорь хан тайжа" гэхэн оперодо ехэ бэрхээр Кончак хаанай парти дуулаһан СССР-эй арадай артист Лхасаран Линховоной дүрэ элитэ уран бэлигтэн үнэншэмэ зүбөөр уран зураг соогоо байгуулжа, шанга эрмэлзэл хүсэлтэй, хэрзэги зантай Кончак хаантай танилсуулна. "Бэриие үдэшэлгэ", "Буряад басагад", гурбалжан үлхөө зураг-триптих ("Эхэ", "Ажал", "Ульгэршэн") гэхэн үнгэтэ һайхан зурагууд буряад арадаймнай баян ёһо заншалнууды

элирхэйлнэ. Сагаан тэмээн дээрэ һууһан бэри хүндэтэй, ямбагайгаар үдэшүүлнэ, хажуугаарнь хүнгэн солбон, залуушуул атаархан, баясан үдэшэлсэнэ. Үндэһэн арадайнгаа үбэлэй һайхан буряад дэгэл, малгайнуудаа үмдэһэн, моридуудаа нам һууһан басагадай шарайнууд баяртайнууд, ерээдүйн олон харгы замтай, холье зорихон буряад басагад эрид шиидэмгэйгээр харагдаһа... Наһанай гурбан шатые харуулһан гурбалжан үлхөө зурагтаа нялха нарай хубүүнэй хажууда ажабайдалай үргэн харгыда гаргадаг эхын нангин образтой танилсанабди. Эрын соло, нэрэ хүндэ хүшэр ажалай дабаае дабажа гараха наһанай гол шатаар туйлагдадаг гэжэ арадай уран зурааша тайлбарилна. Харин гурбадахи хубидаа ульгэршэн үбгэн үнгэрһэн наһаяа ульгэр домог болгон түүрэнэ хэбэртэй...

Алтан шара наранда шарабтар үнгөөрөө яларһан Монгол ороной Алтан губийн байгалие, тэмээнүүдэй, морин эрдэниин, гэрэй амитадай баян аймагуудые, нэеы гэрнүүдые, монгол зоной ажабайдал харуулһан үлхөө зурагууд эндэ олон үлгэгдэнхэй байна. Алдарт Байгал – арюухан далай-

гаа магтаһан олон бүтээлнүүд үзэсхэлэниен шэмэглэнэ...

"Буряад зураг" гэхэн тусхай хургуули ВАРК-даа байгуулһан, Агын дасануудые уран бэлигтэ оюутадтаяа шэмэглэлсэһэн Даши-Нима Дугаровичай ударидалга доро минеральна үнгэ будагуудаар бүд дээрэ бурхадай образуудые (танка) хэжэ һураһан шабинарайнь бүтээлнүүд эндэ олоор харагдай анхаралда дурадхагдаа. Бүд дээрэ оён бүтээһэн бэрхэ мастер Эржена Буиновагай бурхадай дүрэнүүдые гоёшоохоор байна. Аха, дүү Павловууд ехэ оролдосотойгоор багшынгаа заабаринуудые бурхадай танкануудые бүтээхэдэ хэрэглэнэ гэжэ тэмдэглэхээр.

Алдар нэрэ солотой, түмэршэ дархан байһан Дугар Жигжитов эсэгынгээ угай бэлиг алдаагүй Даши-Нима Дугарович Ленинградтай И.Е. Репинэй нэрэмжэтэ Уран зурагай, скульптурын, графикын болон архитектурын институт дүүргэһэн мэргэжэлтэ, суута уран зурааша, РФ-гэй арадай уран зурааша, Уран зурагай Академиин гэшүүн-корреспондент болоо, тиихэдэ мэдээжэ уран бэлигтэн республикынгаа болон СССР-эй Министрнүүдэй Советэй Гүрэнэй шангуудай лауреадай нэрэ зэргэнүүдтэ хүртөө, "Арадуудай Хани Барисаанай" орденуор, "Эсэгэ оронойнгоо үмэнэ габьяатай байһанай түлөө" орденуор IY шатын медалаар шагнагдаа. Арад зондоо аша габьяагаа, ажал хэрэгүүдэ дүүрэнээр зориулһан, буряад арадаа Ниилүүлэгдээгүй арадуудай эмхидэ ЮНЕСКО-гэй шиидхэбэрээр (Женевэ)

оруулалсаһан, Бүгэдэ буряадуудай "Алтаргана" уласхоорондын һайндэрэй эхин шатые эдэбхитэйгээр эмхидхэлсэһэн юм. Даши-Нима Дугарович Дугаровай дабтагдашагүй талаан бэлиг, урма зориг, хэһэн ажал хэрэгүүд түрэл арадаймнай зүрхэ сэдхэлдэ хадуугданхай. Абыя-

стай ажалыень шабинарынь, ажалша сэдхэлтэй Зорикто, Зандан хубүүдынь, аша зээнэрынь саашадань үргэлжэлүүлхэ байһандань этигэнэбди, найда-набди!

Бэлигма ОРБОДОЕВА, Дмитрий АЛТАЕВАЙ фото.

Профессор С.Ж.БАЛДАНОВАЙ эрдэмэй хүргүүлийн үүсхэл

БАЯРТУЕВАЙ УНШАЛГАНУУДАЙ БАТА ДҮНГҮҮД

БГУ-гай зүүн зүг шэнжэлэлгын институтдай буряад литературыны кафедра Буряад Республикын Толгойлогшын захиргаанай болон Буряад Республикын Правительствоын Үндэһэтэн хоорондын харилсаануудай комитетдэй, ВАРК-тай суг ная "Монгол туургата арадуудай литература мүнөө үеын байдалда" гэһэн нийтэ гаршагтай уласхоорондын Баяртуевай III уншалгануудай конференци үнгэргэбэ.

"Баяртуевай уншалганууд" хадаа профессор С.Ж.Балдановай эрдэм-шэнжэлэлгын хүргүүлийн үүсхэлэй проект мүн болно.

Монгол туургата арадуудай мүнөө үеын литературыны, литература шэнжэлэлгын болон литературна хуралсалай талаар иимэ асуудалнууд зүбшэн хэлсэгдээ:

- Монгол туургата арадуудай литературыны мүнөө үеын илангаяа илгарма шэглэлнүүд;

- Мүнөө үеын литература шэнжэлэлгэ-шүүмжэлгын гол шухала асуудалнууд;

- Мүнөөнэй литературна хуралсалда урданай ёһо заншал сахилга болон шэнэ юумэ нэбтэрүүлгэ.

Бүхыдөө 50 элидхэл бүридхэлдэ абтаа. Россиин, Монголой, Японой, Хитадай, США-гай эрдэмтэд, вузуудай, академическэ институтуудай болон бусад эмхинүүдэй түлөөлэгшэд, нийтын ажал ябуулагшад конференциин хүдэлмэридэ очноор, заочноор хабаадаһан байна.

Түгэсхэлэй пленарна заседани дээрэ урдахи хоёр үдэрэй хүдэлмэрийн дүнгүүд

Конференциин үедэ

Дарима ОЧИРОВАГАЙ зурагууд

согсологдожо, Б.Батхуугай (Монголой Уран зохёолшодой холбоон) "Буряад-монголшүүдай мүнөө үеын найраг", Б.Чинзоригой (Монголой үндэһэтэнэй университет) "Түүхэ, уран зохёол, кино

урлагын харилцаа холбоо), доцент Б.Бадмаевай «БГУ-гай литература шэнжэлэлгын хүргүүли: С.Ж.Балдановай эрдэмэй хүргүүли», доцент О.Б.Бадмаевагай «Дээдэ хүргүүлийн литературна

хуралсал мүнөө үеын шатада", доцент Л.Ц.Халхаровагай «XXI зуун жэлэй эхинэй литературна хуралсалай онсо шэнжэнүүд», "Байгал" журналай редактор Г.Х.Базаржапова-Дашеевагай "Байгал" сэтгүүлые удхын талаар баяжуулгада эрдэмтэд-литература шэнжэлэгшэдэй үүргэ тухай", Буряадай республиканска эрдэм хуралсалай талаар политикын институтдай мэргэжэлтэн Х.Г.Цыденовагай «Мүнөө үеын литературна хуралсалай зарим тэды асуудалнууд тухай» болон бусадшые элидхэлнүүд уншагдаһан, зүбшэн хэлсэгдэһэн байна.

Профессор С.Ж.Балдановай эрдэмэй хүргүүлийн 10 жэлэй ойдо зорюулжа, "Буряадай домогууд: нангин шүтээнэй зүйлнүүд" гэһэн студентческэ эрдэм-шэнжэлэлгын конкурс үнгэргэгдэһэн юм. Энэ конкурсн дүнгөөр БГУ-гай зүүн зүгэй институтдай 09230 бүлэгэйхид, БГУ-гай

Боохоной филиалай 60425 бүлэгэйхид хууринуудаа ху-баалдаба.

Илангаяа удхатай элидхэлнүүдые хэһэн Сэсэг Будаева (09230 бүлэг) нэгэдэхи, Дарима Ажитова (09130 бүлэг) хоёрдохи, Александра Лодоева (09130 бүлэг) гурбадахи хууринуудые эзэлээ. Хүндэтэ дүрбэдэхи хуури Саяна Цымпилова (09120 бүлэг), табудахие – Номин Гончикова (09230 бүлэг) эзэлбэ.

Хизаар нютагаа шэнжэлэлгын таһагайхид буряад литературыны шэнэ зүйлнүүдэй выставкэ эмхидхээ.

Конференциин дүнгөөр сашанхи хүдэлмэри тодорхойлон хараалһан зууршалганууд баталан абтаһан байна. Онсолбол, Монгол туургата арадуудай литература сасуулан шэнжэлхэ; ВАРК-тай, Буряадай Уран зохёолшодой холбоонтой, библиотекэнүүдтэй суг мүнөө үеын буряад уран зохеол дэлгэрүүлгэдэ хабаадаха; хотын болон республикын библиотекэнүүдтэ, анти-кафедэ буряад поэзиин үдэшэнүүдые эмхидхэлсэхэ; Монголой, Хальмагай, Үбэр Монголой институтуудтай болон университетүүдтэй суг хамтын эрдэм-шэнжэлэлгын проектнүүдые эмхидхэхэ; БГУ-гай зүүн зүгэй факультетдэ нийтын үндэһөөр бурятоведениин институт (Гётегой, Конфуциин, Сервантесай, Юнус Эмрегай, Монголой Буряад судлалай академиин жэшээгээр) байгуулха тухай дурадхал оруулха.

Лариса ХАЛХАРОВА, БГУ-гай буряад литературыны кафедрые даагша.

Г.ДАШЕЕВА оршуулба.

"Минии гэр бүлэ"

ХҮҮГЭД ЭНХЭРГЭН ЭЖЫНЭРТЭЭ

ҺАЙНДЭР ЭМХИДХЭЭ

Хэжэнгын дунда интернат хүргүүлида декабрь соо "Минии гэр бүлэ" гэһэн габшагай нара үнгэргэгдэнэ. Тиин 7-дохи классай хурагшад хүтэлбэрилэгшэ Ц. Цыбжитова, хүмүүжүүлэгшэ Д. Зориктуеватай сугамта эжынэртэ зорюулагдаһан хайндэр эмхидхээ.

Хүүгэд эжы тухай найруулгануудые, түрүүшын багша болон хүмүүжүүлэгшэ тухай хөөрөөнүүдые бэшээ. Гадна дуу, шүлэгүүдые, хатарнуудые бэлэглээ, зүжэг табяа. хайндэртэ ерэһэн эжынэр хүүгэдэйнгээ бэлдэһэн концерт-наада хаража, хэһэн бэлэгүүдтэнь хүртэжэ, ехэ баярлаа.

Ц.ЦЫБЖИТОВА.

ҮНДЭР БОДОЛТОЙ БАГШАМНАЙ

«Үзэг танюулхан багша хүндэтэй, үнэнийе хэлээн хүн зүрхэтэй» гээн сэсэн мэргэн үгэнүүдээр би өөрынөө түрүүшын багша, Буряад Республикын габьяата багша, РСФСР-эй арадай гэгээрэлэй отличник Екатерина Цынденовна Шобогорова тухай бэшэхэ гэжэ шиидээб.

Екатерина Цынденовна 1949 оной зунай найхан сагта Хэжэнгын аймагай Заганага хууринда суутай адуушан Шобогоров Цынден Зайсанович Шабанова Анна Алахаевна хоёрой эбтэй бүлын арбан дангина басагадай гурбадахи үрин боложо, энэ дэлхэйдэ мүндэлхэн юм.

Дайнай хүүлээрхи хүндэ хүшэр сагта эхынгээ түшэг тулга болон, дүү басагадаа дүнгэлсэн, 1967 ондо Дээдэ-Худанай дунда хургуули амжалттайгаар дүүргэжэ, 1968 онһоо түрэл хургуулиингаа эхин классуудай багшаар ажаллажа эхилхэн намтартай.

Багша болохо хүсэлын хара багаань эхитэй. «Номдоо тон дуратай нэмби, хэды хүшэр сагай байбашье, сүлөө сагаа гансал номдоо зориулхые оролдогшо нэм. Хүршэ үхибүүдээр наадахадаа, «багшань» боложо омогорхохо сагшые олдодог байгаа. Ехэшүүлэй хэлээн захяа үгэнүүдые тон харюусалгатайгаар

бүтээхые оролдодог нэмби», - гэжэ нэгэтэ багшынгаа багын «нюусатая» хубаалдаһыень мартадаггүйб.

Екатерина Цынденовна 32 жэлэй туршада ургажа ябаһан үетэнийе хуралсалдань оролдосотой хургажа, найн хүмүүжүүлжэ, тон эрилтэ ехэтэй багша байһанаа гэршэлээ. Хүдэлжэ байха үедөө Буряадай гүрэнэй багшанарай институтта хуража, 1977 ондо эхин классуудай багшын үнэмшэлгэ абаһан юм.

Багша хүнэй гол баялиг хадаа тэрэнэй гүнзэги эрдэм мэдэсэ, бэлиг талаан болоно. Мүн бүришые ехэ баялигынь, минии ханахада, багшынгаа абьяас бэлигые залгуулан абажа ябаһан, шадабариень мүлрүүлхэн, найдалыень дамжуулан, наһанай ута зам руу шэглэн ороһон, өөр өөрын хуби заяатай, талаан бэлигтэй шабинарынь болоно гэшээбди.

Багшымнай олон тоото шабинар түрэл хургуулияа, нютагаа, Буряад ороноо холо ойгуур суурхуулан, ажабайдалай үргэн харгыда гаража, ажахын элдэб халбаринуудта амжалттай хүдэлдэг.

Он жэлнүүд үнгэржэ, дааһан ажалдаа тусгаар ханамжатай, илангаяа багашуудта онсо энхэргэнээр хандаха, мэдэсьеень алишые талаһаа бүри үргэдхэхэ гэһэн гол зорилго урдаа табин, 1983 ондо эхин классуудай

багшанарай хүтэлбэрилэгшөөр томилогдоһон юм.

Хүтэлбэрилхы ажалай баян дүршэлтэй, хүсэл эрмэлзэлээр дүүрэн Екатерина Цынденовна 1996 онһоо 2000 он болотор тус хургуулиингаа директорээр ажаллаа. Түрэл коллективтээ зөөлөнөөр хандаха, залуу багшанараараа өөрын онсо баян дүй дүршэлөөр хубаалдаха, хургуулидаа мал ажал эрхилжэ, хурагшадаа үдэрэй эдээ хоолоор таһалгаряагүй хангадаг байһанинь, тус хургуулиингаа материально-техническэ баазые шадамаараар ударидажа дээшлүүлхэнийн онсо тэмдэглэмээр. Олон жэлнүүдтэ аша үрэтэйгөөр хүдэлхэнийнөө түлөө ганса аймагайнгаа бэшэ, мүн республикын болон СССР-эй олон тоото шагналнуудта хуртэнхэй юм.

Мүнөө багшамнай наһанайнгаа амаралтада гаранхай, Улаан-Үдэ хотодо Света Алдар хурьгэ басаганайнгаа Агван, Юмжана зээнэрээ тойруулжа, тэдэндээ буряад арадынгаа ёһо заншал, мэргэн үгэнүүдые заажа, ан-бун, ажана амгалан ажаһууһаар зандаа.

Илдамхан зантай багшамнай, Хэзээдэш ходоодоо

сэдхэхэдэмнайт. ханагдажа ябадаг хүндэтэ Екатерина Цынденовна, Хоёрдохи эжымнай гэшэлтэ!

Элүүр энхэ, зол жаргалтай, Гурбан эрдэнидээ мүргэжэ, Урма зориг, хүсэ шадал түгэлдэр Ажаһуухыетнай хүсэнэбди!

Байгалма ТУДУПОВА, 25-дахи выпускын шаби.

ГЕРМАН ТАБУТАРОВ - ЭБ НАЙРАМДАЛАЙ МАРАФОНДО ГУРБА ДАХИН ХАБААДАГША

Үнгэржэ байһан жэлдэ Москвагай уласхоорондын эб найрамдалай марафондо Гусинозерскын гимназийн физкультурын багша Герман Табутаров хабааһан юм.

Наяхана Герман Аюровичтай үулзахадам, тэрэ иигэжэ хөөрөө: «Энэ хэмжээ ябуулга ута зайда гүйдэг тамиршадые жэл бүхэндэ суглуулдаг. Би бултантай суг хамта гүрэнэймнай ниислэл хотын гудамжануудаар гүйхээе үнинһөө хүсэдэг нэм. Түрэл Ноёхондоо хургуулида хураха үедөө гүйжэ эхилээб. Тиин Буряад орондомнай үнгэргэгдэдэг мурьсөөнүүдтэ мүнөөшые болотор хабаададагби. Зүгөөр 42 модо үлүүтэй утатай марафондо гурба дахин хабаадаха заяатай байгаа. Түрүүшынхией энэ хүндэ зайе 1986 ондо Северобайкальскда гаталһанби. Удаань 90-ээд онуудаар Новосибирскдэ марафондо хабаадаад, гурбадахияа одоол Москва ошооб.

Москва шадархи Мытищи хотодо ажаһуудаг түрэлэйдөө байрлааб. Урилдаан үглөөнэй 8 сагта «Лужники» стадионһоо эхилхэ байгаа. Тиихэдэнь би үглөөнэй 5 сагта хото шадар ябадаг поезддо хуугаад, Москва найнаар мэдэхэшыегүй наа, «Лужники» стади-

он олооб. Хүйтэн, бороо һабир-шэбэр ороно. Зүгөөр гүйгөөшэд булта хүжюутэйнүүд. Бишые ехэ баяртайб. Юуб гэбэл, аяар 34 жэл соо хүлээжэ, наһандаа хүрэхэмни ха юм.

Буугай хүрэхэтэй адли бидэ Москва мурэнэй эрьсээр гүйлдэшээбди. Бидэнэй дунда мэдээжэ тамиршад олон. Минии хажууда Россиян суглуулагдамал командын анхнай капитан байһан Алексей Смертин гүйнэ. Хари гүрэнүүдэй түлөөлэгшэд олон. Марафондой дүнгүүдээр украинецууд илажа, тэдэндэ 300 мянган түхэриг шан үгөө.

Минии мэдэхээр, хүнгэн атлетикээр ута зайда найн гүйдэг хоёр буряадууд гэбэл, Захаминай Үлэгшэн нютагай СССР-эй спортын мастер Владимир Цыренов, мүн Түнхэнэй Зуун-Мориной Валерий Дарбаков гэшэд болоно.

Ябаха тээшээ Герман Аюрович манай сонин уншагшадые гарахаяа байһан Шэнэ жэлээр, гүрэндэмнай Олимпийн наадануудай үнгэргэгдэхэ жэлээр амаршалаа.

Валерий СЫДЕЕВ.

Сэсэгма Храмцова Гунгаа Чимитовтэй

НЮТАГАЙ ХҮСЭН

Ангириин дуунай аялга
Аргатым хабар хануулдаг,
Тохорюунай хушуураад
ниидэхэдэ,
Түраахинайм намар
ханагдадаг...
Сэбэр агаарта гарахадам,
Шанхайн үнэр хүлээгдэдэг-
Хангал найхан үнэрын
Хамарым хаанашье сохидоггүй.
Огторгой өөдэ гэтэхэдэ,
Одо мүшэд нуланууд,
Хаанаһаа наранай гарадагынь,
Харахын эндэ аргагүй...
Эжы абымни үетэн
Эгээ намда аятай,
Шэбхын үнэр гоё -
«Шанель» духиһаа үлүү.
Эдээн хэдышые амтатай наа,
Эжыгэйм шанананда
хүрэдэггүй,
Хотын байдал гоёшые наа,
Хүдөөгэй байдал амгалан.
Түраахин гэжэ дачамни

Санкт-Петербургһаа сахилгаан-бэшэг

Түрэл нютагтайм холбоотой -
Тэрэ холо дайдаһаа
Тэрэнги асаржа таринхайб,
Жаблайн сөөрмэг соо налайжа,
Жаахан баханууд тамардаг,
Сэреновэй аллеин дундуур
Сэсэгүүд дүүрээс ургадаг.
Хүрээ гартаа барихадаа,
Хүнэгөөр юумэ зөөхэдөө,
Газар дээгүүр гэшэхэдээ,
Гэрээ ходол ханадагби...
Хүхэ ногоо сабшахадаа,
Хүдөөгэй нэгэ үхэрэй
Хээлиень дүүргэдэг наа
гэжэ
Ходол ухаандаа гэмшэдэгби.
Орон соогоо нюдөө аняад,
Үйлсын голоор зайдагби,
Али гүртэ ямар айлай
Ажаһуудагынь ханадагби...
Айл зон алга нэгэтэй гэһэн
Арад зоноймнай заншал
Эндэ хараад үзэхэдэ,
Эмээл үхэртэ тохондоо...
Хашартай болотороо
хүнүүдтэ
Хонходохол ходо байдагби.

Нютагаа энэмнай ханана
гэжэ
Намае зариман
ойлгодоггүй...
Нэгэ заа залуу ябахандаа,
«Нютаг ханагдана гү?» -
гэхэдэ,
«Үгы» гэдэг харюугаа
Өөрөө мүнөө гайханам.
Эжы абынгаа мэндэдэ
Эльгэ сэдхэл дүүрэн,
Харагдахаяа болёод
байхадань,
Ходол ханаанда дутуу...
Хүн бүхэн ханадаг юм гү,
Хүннээ өөрсэ юм гүб? -
Хоногоор ерэнэн шэнги
Хамаг ханаамни тишээ...
Үлэн туранха саг бэшэ,
Ядаһан, тулиханшые бэшэб -
Ямар хүсэн иигэжэ
Яатарая нютагым хануулнаб?..

Сэсэгма ХРАМЦОВА (РАДНАЕВА).

С-Петербург,
2013 оной октябрийн 24.

СТС

06.00 X/Ф «ВОЛШЕБНИК МАКС»
07.00 М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ»
08.05 М/С «СМЕШАРИКИ»
08.30, 16.00 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)

14.00 ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ». ЁЛОЧКА, БЕГИ! (16+)
16.30 М/С «РОЖДЕСТВЕНСКИЕ ИСТОРИИ»
17.05 М/Ф «КНЯЗЬ ВЛАДИМИР»
18.35 М/Ф «ДОБРЫНЯ НИКИТИЧ И ЗМЕЙ ГОРЫНЫЧ»

НТВ

06.50 X/Ф «ДЕНЬ ДОДО»
08.15 X/Ф «ВОЛКОДАВ»
10.35 X/Ф «ПРАЗДНИК ВЗАПЕРТИ»
12.10 X/Ф «УЧИТЕЛЬ В ЗАКОНЕ»

03.35 X/Ф «ЗИМНИЙ КРУИЗ»
05.30 Т/С «УЛИЦЫ РАЗБИТЫХ ФОНАРЕЙ»

ДТВ

06.00 М/Ф «НУ, ПОГОДИ!»
06.20 М/Ф «ПРИКЛЮЧЕНИЯ КАПИТАНА ВРУНГЕЛЯ»
08.50 X/Ф «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ТОМА СОЙЕРА И ГЕКЛЬБЕРРИ ФИННА»

17.40 X/Ф «КАНИКУЛЫ ПЕТРОВА И ВАСЕЧКИНА, ОБЫКНОВЕННЫЕ И НЕВЕРОЯТНЫЕ»
20.50 Т/С «ВИТАЛЬКА»
21.45 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО». (16+)

Четверг, 2

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.10 X/Ф «ЧИНГАЧГУК - БОЛЬШОЙ ЗМЕЙ»
09.00 Т/С «СЕМЕЙНЫЙ ДОМ»
11.10 X/Ф «ИРОНИЯ СУДЬБЫ. ПРОДОЛЖЕНИЕ»

КУЛЬТУРА

19.05 «ЮМОР ГОДА». (12+)
21.20 «ВТОРОЙ НОВОГОДНИЙ ВЕЧЕР»
23.05 X/Ф «БЕДНАЯ LIZ»
01.10 «ЖИВОЙ ЗВУК»
02.40 X/Ф «СТРЕЛЯЙ НЕМЕДЛЕННО!»

08.55 ИНСТРУКЦИЯ «ДОМ-2 LITE». ПОГОДА (16+)
10.00 «COMEDI БАТТЛ. БЕЗ ГРАНИЦ» (16+)
19.30 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ. «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ». ПОГОДА (16+)

21.30 «ПОПУЛЯРНАЯ ПРАВДА» (16+)
22.00 X/Ф «СЕМЬ ВЕРСТ ДО НЕБЕС»
00.00 НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ (16+)

СТС

06.00 М/С «РАДУЖНАЯ РЫБКА»
07.00 М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ»
08.05, 09.00 М/С «СМЕШАРИКИ»
08.30, 16.00 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)

ДТВ

09.20 ИХ НРАВЫ. (0+)
09.55 «ИЗ ПЕСНИ СЛОВ НЕ ВЫКИНЕШЬ!» (12+)
11.20 Т/С «ВРАЧ»
14.25 Т/С «УЧИТЕЛЬ В ЗАКОНЕ. ПРОДОЛЖЕНИЕ»

«РОССИЯ 1»

06.05 X/Ф «СЕМЬ СТАРИКОВ И ОДНА ДЕВУШКА»
07.35 X/Ф «СНЕГ НА ГОЛОВУ»
09.25 X/Ф «ДОЯРКА ИЗ ХАЦАПЕТОВКИ»

ТНТ

07.00 М/Ф «ТОМ И ДЖЕРИ ДЕТСКИЕ ГОДЫ»
07.30 СКАН ТУ ГОУ (6+)
07.55 СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ (16+)

ТИВИКОМ

06.30 «ИРОНИЯ СУДЬБЫ». РОЖДЕНИЕ ЛЕГЕНДЫ» (16+). ЗУРХАЙ
07.30 «ДВОЕ НА КУХНЕ. НЕ СЧИТАЯ КОТА» (16+)
08.00 «МУЛЬТМИР» (6+). ЗУРХАЙ
09.00 «СИНЯЯ ПТИЦА» (12+). ЗУРХАЙ

НТВ

07.15 Т/С «АГЕНТ ОСОБОГО НАЗНАЧЕНИЯ»
09.00, 11.00, 14.00, 20.00 СЕГОДНЯ

Пятница, 3

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.45 X/Ф «СЛЕД СОКОЛА»
07.00, 13.00 НОВОСТИ
07.10 X/Ф «СЛЕД СОКОЛА»
09.00 Т/С «СЕМЕЙНЫЙ ДОМ»

КУЛЬТУРА

17.00 «ИЗМАЙЛОВСКИЙ ПАРК». БОЛЬШОЙ ЮМОРИСТИЧЕСКИЙ КОНЦЕРТ. (16+)
18.50 X/Ф «СЕРЕБРИСТЫЙ ЗВОН РУЧЬЯ»
21.20 X/Ф «ДАША»
01.05 «ЖИВОЙ ЗВУК»

07.00 М/Ф «ТОМ И ДЖЕРИ ДЕТСКИЕ ГОДЫ»
07.30 СКАН ТУ ГОУ (6+)
07.55 СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ (16+)
08.55 ИНСТРУКЦИЯ «ДОМ-2 LITE». ПОГОДА (16+)

19.30 М/Ф «АСТРОБОЙ»
21.30 «ПОПУЛЯРНАЯ ПРАВДА» (16+)
22.00 X/Ф «МЕСТЬ ПУШИСТЫХ»
23.50 НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ (16+)

СТС

06.00 М/С «РАДУЖНАЯ РЫБКА»
07.00 М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ»
08.05, 09.00 М/С «СМЕШАРИКИ»
08.30, 16.00 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)

ДТВ

09.55 «ИЗ ПЕСНИ СЛОВ НЕ ВЫКИНЕШЬ!» (12+)
11.20 Т/С «ВРАЧ»
14.25 Т/С «УЧИТЕЛЬ В ЗАКОНЕ. ПРОДОЛЖЕНИЕ»

«РОССИЯ 1»

06.15 Т/С «ДОЯРКА ИЗ ХАЦАПЕТОВКИ. ВЫЗОВ СУДЬБЕ»
12.00, 15.00, 21.00 ВЕСТИ
12.15, 20.40 ВЕСТИ-МОСКВА
12.35 Т/С «ДОЯРКА ИЗ ХАЦАПЕТОВКИ. ВЫЗОВ СУДЬБЕ»

ТИВИКОМ

06.30 «ЗДРАВСТВУЙТЕ. Я ВАШ КАЛЯГИН!» (16+). ЗУРХАЙ
07.30 «ДВОЕ НА КУХНЕ. НЕ СЧИТАЯ КОТА» (16+)
08.00 «МУЛЬТМИР» (6+). ЗУРХАЙ
09.00 «БЕЛОСНЕЖКА И СЕМЬ ГНОМОВ» (6+). ЗУРХАЙ

НТВ

07.15 Т/С «АГЕНТ ОСОБОГО НАЗНАЧЕНИЯ»
09.00, 11.00, 14.00, 20.00 СЕГОДНЯ
09.20 ИХ НРАВЫ. (0+)

Суббота, 4

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.10 Х/Ф «АПАЧИ»
09.00 Т/С «СЕМЕЙНЫЙ ДОМ»
11.10 Х/Ф «ГУСАРСКАЯ БАЛЛАДА»
13.10 М/Ф «ЛЕДНИКОВЫЙ ПЕРИОД-2: ГЛОБАЛЬНОЕ ПОТЕПЛЕНИЕ»

«РОССИЯ 1»

06.45 Т/С «ДОЯРКА ИЗ ХАЦАПЕТОВКИ. ВЫЗОВ СУДЬБЕ»
10.00 Т/С «ДОЯРКА ИЗ ХАЦАПЕТОВКИ-3»
11.25 СУББОТНИК
12.00, 15.00, 21.00 ВЕСТИ

КУЛЬТУРА

07.30 ЕВРОНЬЮС
11.00 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.20 «НАБЛЮДАТЕЛЬ»
12.15 «БОЛЬШЕ, ЧЕМ ЛЮБОВЬ»
13.00 «СЕКРЕТЫ СТАРЫХ МАСТЕРОВ». АБРАМЦЕВО

ТНТ

07.00 СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ (16+)
07.40 М/С «СЛАГТЕРА»
08.05 М/Ф «БЕН 10»

08.30 СКАН ТУГОУ (6+)
09.00 «ДОМ-2 ЛТЕ» (16+)
10.00 «МУНГЭН СЭРГЭ». ПОГОДА
10.15 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ». ПОГОДА (16+)

ТИВИКОМ

06.30 Д/Ф «ЭЛЬДАР РЯЗАНОВ. МОЕЙ ДУШИ ПОКОЯ НЕТ»
07.30 «ДВОЕ НА КУХНЕ. НЕ СЧИТАЯ КОТА» (16+)
08.00 «МУЛЬТМИР» (6+). ЗУРХАЙ
09.00 Х/Ф «ПРИКЛЮЧЕНИЯ БУРЯТИНО» (12+), ЗУРХАЙ

17.30 Т/С «ЗЕРКАЛО, ЗЕРКАЛО»
18.00 Д/Ф «НАРОДНАЯ МЕДИЦИНА. МИНЗДРАВ ПРЕДУПРЕЖДЛ»
19.00 «ДВОЕ НА КУХНЕ. НЕ СЧИТАЯ КОТА» (16+). ЗУРХАЙ

СТС

06.00 М/С «РАДУЖНАЯ РЫБКА»
07.00 М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ»
08.05 М/С «СМЕШАРИКИ»
08.30, 16.00 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)

НТВ

07.15 Т/С «АГЕНТ ОСОБОГО НАЗНАЧЕНИЯ»
09.00, 11.00, 14.00, 20.00 СЕГОДНЯ
09.15 ЛОТЕРЕЯ «ЗОЛОТОЙ КЛЮЧ». (0+)
09.50 «ИЗ ПЕСНИ СЛОВ НЕ ВЫКИНЕШЬ!» (12+)

ДТВ

06.00 М/Ф «ВОВКА В ТРИДЕВЯТОМ ЦАРСТВЕ»
06.30 «УДАЧНОЕ УТРО». (16+)
07.20 М/Ф «МАЛЫШ И КАРЛСОН»
07.40 М/Ф «КАРЛСОН ВЕРНУЛСЯ»

Воскресенье, 5

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.10 Х/Ф «БРАТЯ ПО КРОВИ»
09.00 Т/С «СЕМЕЙНЫЙ ДОМ»
11.10 Х/Ф «СТARIK ХОТТАБЫЧ»
12.45 ЕРАЛАШ
13.10 М/Ф «ЛЕДНИКОВЫЙ ПЕРИОД»
14.35 М/Ф «ЛЕДНИКОВЫЙ ПЕРИОД: ГИГАНТСКОЕ РОЖДЕСТВО»

«РОССИЯ 1»

06.55 Т/С «ДОЯРКА ИЗ ХАЦАПЕТОВКИ-3»
10.50 «РОЖДЕСТВЕНСКАЯ «ПЕСЕНКА ГОДА»
12.00, 15.00, 21.00 ВЕСТИ
12.15 Т/С «УРАЛЬСКАЯ КРУЖЕВНИЦА»
15.10 Т/С «УРАЛЬСКАЯ КРУЖЕВНИЦА»
16.05 «КРИВОЕ ЗЕРКАЛО»

КУЛЬТУРА

07.30 ЕВРОНЬЮС
11.00 НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ
11.20 «НАБЛЮДАТЕЛЬ»
12.15 СПЕКТАКЛЬ «МНЕ СНИЛСЯ СОН...»
13.00 «СЕКРЕТЫ СТАРЫХ МАСТЕРОВ». ФЕДОСКИНО

ТНТ

07.00 СЧАСТЛИВЫ ВМЕСТЕ (16+)
08.00 М/С «СЛАГТЕРА»
08.25 СКАН ТУГОУ (6+)
08.55 М/Ф «МОРОЗНЫЙ УЗОР»
09.05 «ДОМ-2 ЛТЕ» (16+)
10.00 «МУНГЭН СЭРГЭ». ПОГОДА

10.15 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ». ПОГОДА (16+)
10.30 КИНО БУРЯТИИ : «ОТХОНЧИК». ПОГОДА (16+)

ТИВИКОМ

06.30 Д/Ф «НАРОДНАЯ МЕДИЦИНА. МИНЗДРАВ ПРЕДУПРЕЖДЛ»
07.30 «ДВОЕ НА КУХНЕ» (16+)
08.00 «МУЛЬТМИР» (6+)
08.30 «РАДАР-СПОРТ» (6+)
09.00 Х/Ф «ТАЙНА СНЕЖНОЙ КОРОЛЕВЫ» (12+)

22.30 Х/Ф «НЕЧАЯННЫЕ ПИСЬМА»
00.30 НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ (16+)

СТС

06.00 М/С «РАДУЖНАЯ РЫБКА»
07.00 М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ»
08.05 М/С «СМЕШАРИКИ»
08.30, 16.05 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)

НТВ

07.15 Т/С «АГЕНТ ОСОБОГО НАЗНАЧЕНИЯ»
09.00, 11.00, 14.00, 20.00 СЕГОДНЯ
09.15 «РУССКОЕ ЛОТО ПЛЮС». (0+)
09.50 «ИЗ ПЕСНИ СЛОВ НЕ ВЫКИНЕШЬ!» (12+)

20.20 Т/С «ОПЕРАЦИЯ «КУКЛОВОД»
00.00 «СЕГОДНЯ. ВЕЧЕР. ШОУ». (16+)
01.50 «САМЫЕ ГРОМКИЕ РУССКИЕ СЕНСАЦИИ». (16+)

ДТВ

06.00 М/Ф (0+)
06.30 «УДАЧНОЕ УТРО». (16+)
07.00 М/Ф «КАК ЛЬВЕНОК И ЧЕРЕПАХА ПЕЛИ ПЕСНЮ»
07.15 М/Ф «БРЕМЕНСКИЕ МУЗЫКАНТЫ»
07.30 М/Ф «ПО СЛЕДАМ БРЕМЕНСКИХ МУЗЫКАНТОВ»

АРБАН ҮХИБҮҮДЭЙ ХҮНДЭТЭЙ АХА

Манай ехэ нагаса ахай Будав Валерий Мункоцыренович жаран наһанайнгаа оие тэмдэглэжэ, гүрэнэй тэдхэмжэтэнэй тоо нэгээр нэмээжэ, эгээл наһанайнгаа ажа-ябадалай түрүүшын дүн гаргаха алхамда хүрбэ. Түүхэ домогоор баян зэрэглээтэ Зэдын аймагай дэбисхэр дээрэ оршодог, элинсэг худлинсагайнгаа үнэтэй нургаал алдангүй сахижа һуудаг Алцак нютагта 1954 оной янгинама хүйтэн январин нэгэндэ, могой жэлэй адагта алтан дэлхэйдэ эжын умайһаа мултаржа, хүнэй хүлээлгэнэн алтан үри мүнделһэн түүхэтэй. Будав Мункоцырен Эрдынеевич ба Гармажап Ринчиновна хоерой үнэр бүлын ууган хүбүүн, Ринчинов Ринчин Чагдурович ба Еши Лубсановна нагаса аба эжы хоёрой алтан дэлхэй дээрэхи анханайн амтатайхан аша түрэжэ, арагагүй ехэ баяр, жаргал асархан «алтан одохон» нэн. Түрүүшынгээ амтатайхан ашые нагаса эжы аба хоёр альган дээрээ бөөмэйлэн, газарта буулгангүй шахуу гарыень ганзагада, хүлыень дүрөөдэ хүргэлсэн юм. Тиймэһээ нагаса абын нэрэ нэрлүүлэн, наймада-

хи класс дүүргэтэрээ, Ринчинов Валера гүүлэн ябаһан намтартай. Мүн ахын асархан үшөө нэгэ баяр хадаа юһэн дүүнэрые хойноо дахуулһан, тийгэжэ арбан үхибүүдэй эгзээн ехэнэ, дүрбэн үхибүүдэй ууган болоно. Үхибүүн бага наһанһаа анхаран һонирхожо ябаһан мэргэжэлээ шэлэн, хүдөө ажахын дээдэй һургуулийн инженер-механигай факультеттэ шалгалта барижа, ядамагүйгөөр абтажа, оюутан болоһон юм. Табан жэл соо дээдэй һургуулийн бобоһо нилээдгүйхэн элээжэ, оюутадай сессийнээ сесси болотор хүжоун ажабайдалай амта амсажал гараад, диплом гартаа барижа, түрэл ажахынгаа арюун агаараар амилан, ажал хэрэгыень урдалуулхаяа, Ториин совхозой мэдэлдэ эльгээгдээ. Тэрэ гэнһэнээ хойшо хүдөө ажахын мэргэжэлтэнэй халуун шулуу долёбожол гарад. Совхозой механикһаа эжилээд, инженер – механик, ахмад инженер-механик, машинно - тракторна мастерской хүтэлбэрлэгшэ болотороо ургаа, мүн лэ сагай шиидхэбэрээр партийна хүдэлмэридэшые дэбжүүлэгдэн,

аймагай партиин секретарярыше, сэргэй албанда офицерскэ составташые алба хээ. Сагай гэнтэ хубилжа, хамтын хүдөө ажахын усадхагдахада, үшөө дахин партын саана һуужа, шэнэ мэргэжэлтэй болохо баатай болоо. Тийгэжэ һургуулийн багшын ажал амжалтатай бүтээн наһанайнгаа амаралтада хүрбэл даа. Хорёод гаража ябахыдаа, арюун дуранай охиндо дайруулан, гэр бүлэ зохоһон. Хани нүхэрые - хамта үндыһэн, нэгэл һургуулида, классташые ябаһан эрхим буряад эхэнэрэй һуури эзэлһэн, мүнөө энэрхы эжы, эльгэ нимгэнтэй хүгшэн эжы, багшын ажалай ветеран, Россиин

Федерациин эрдэм һуралсалай хүндэтэ хүдэлмэрилэгшэ, нютагайнгаа түрүү багшанаарай нэгэн Норжима Цыренжаповнае шэлэһэн юм. Хоюулан хүнэй ажаһуудалай нангин уялга эрхимээр дүүргэжэ, гурбан үхибүүдые – хоёр дангина басагад ба нэгэ баатар хүбүүн (Оюна, Оксана, Бато) түрэжэ, гарыень ганзагада, хүлыень дүрөөдэ хүргөөд, һургуули һудар дүүргүүлжэ, айл бүлэ болгожо, хоёр хүдэр хүрэгдтэй ба нүдэндэ дулаан, илдам бэрэитэй (Игорь, Виктор, Туяна) боложо, табан алтан ашанараа (Зоригто, Валентина, Валерия, Радна, Доржо) эльгэлэн бөөмэйлжэ, арюун харгыдань гаргалсахаа оролдожол ябанал даа. Арюун ойгоорнь нагаса ахайгаа үнэн зүрхэнэй оёорһоо доро дохин амаршалаад, Үнгэтэ сэнхир дэлхэй дээрэ Үнэр баян, дэлгэр сэдхэлтэй, Үри хүүгэдэйнгээ, аша зээнэрэйнгээ Үргэн замые харалсан заһажа, Хизаар ороной нарата юртэмсын Хэшэг буяндань хүртэлсэжэ, Сэржэм дээжээ үргэжэ, Хии мориёо хийдхэжэ, Зулаа бадараажа, Санзайгаа арюудхажа,

Наһан дээрээ наһа нэмэжэ, Дэлхэйн гурбан зөөлөниие: Үгын, эдээнэй, унтаримин эдлэжэ, Элүүр энхэ, буянтай бурхантай, Зол жаргалтай, баян хэшэгтэй, Амгалан тэнюун һуухантай болтогой гэжэ хүгшэн буурал эжы абын, үхибүүдэйн, табан ашанарайн, юһэн дүүнэрэйн ба дүүнэрэйн үхи хүүгэдэйн зүгһөө амаршалнабди.

ВОЗРАСТНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ В ТЕЛЕПРОГРАММЕ
В телепрограмме с 27 августа, согласно ФЗ от 29.12.2010 «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию», вступающему в силу с 1 сентября 2012 года, будут присутствовать знаки о возрастных ограничениях:
0+ - от 0 до 6 лет
6+ - от 6 до 12 лет
12+ - от 12 до 16 лет
16+ - от 16 до 18 лет
18+ - старше 18 лет

Үнэрлэн зүүн жэлэй аршан зүүр

Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ проект

Дэлгэрэнгээр сайт дээрэмнай уншагты: burunen.ru

Хорлогийн Чойбалсан, Матвей Иннокентьевич Амагаев.

Чойбалсан – Монголой улас түрын болон гүрэнэй ажал ябуулагша. Матвей Иннокентьевич Амагаев (нюуса нэрэн – Амуга) – буряад үндэһэн хүдэлөөнэй хүтэлбэрлэгшэдэй нэгэн, Буряад-Монголой АССР-эй ЦИК-эй түрүүшын Түрүүлэгшэ, зүүн зүгыг шэнжэлэгшэ, экономист, политолог. “Буряад үнэн” сониной түрүүшын редактор.

Чойбалсан С.М.Буденный хоёр.

Буденный – совет сэрэгэй ажал ябуулагша, Советскэ Союзай түрүүшын маршалнуудай нэгэн, Советскэ Союзай гурба дахин Герой, Георгиевско хэрээһэнэй кавалер, Эрхэтэнэй дайнда РККА-гай Нэгдэх мурин сэрэгэй армийн командалагша. Энэ дайнай үедэ Буденный гурба дахин шархатаһан, Улаан Тугай хоёр орденээр, “Народному Герою” гэжэ бэшэгдэһэн Алтан хэлмээр, маузер буугаар (гансал главком С.С.Каменев иимэ шагналтай) болон бусадшье шагналнуудаар шагнагдаһан. Тэрэнэй хүтэлбэрилдэг 1-дэх мурин сэрэгэй арми мянган модо дайладалдан гаталжа, арад зон Буденный тухай үльгэр домог болон дуунуудыг олоор зохиёгоо.

Номоконов Тогоон Санжиевтай суг хамта.

Тунгус хитёр был, осторожен, зато горячим был бурят. Как ножик, вынутый из ножен, глаза весёлые горят. Он шёл по тропкам шагом скорым, он спал, не закрывая век. О нем тунгус сказал с укором: весьма бедовый человек.

Магусовский, Михалков, Лебедев-Кумач гэгшэд Тогоон Санжиевта шүлэгүүдээ зориулһан юм. Тогоон Санжиев, мүн тон хайн нүхэрын байһан Семен Номоконов Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай бүхы фронтнууд дээрэ суутай һэн. Дайсад тэрээнһээ айдаг байгаа. Агын талын агуухэ баатар, гайхалтай мэргэн буудагша Тогоон Санжиев 186 дайсаниг халгаага.

Дайнай урда энэ хүн Сагаан-Уула нютагай колхоздо бригадираар хүдэлөө. 1941 ондо дайнда мордод, түрүүшгээр Баруун-Хойто фронт дээрэ ябаган сэрэгшээр дайлаада. Түрүүшын баатаршалга гэхэдэ, байлдаанай газарһаа шархатаһан 15 сэрэгшье абараа. Энээнэйнгээ түлөө Улаан Тугай орденээр шагнаада.

Снайпернуудай отрядта орохын тула шалгалта гараха - консервын баанха тудаха хэрэгтэй байгаа. Тээд Санжиев 200 метр холоһоо немецүүдэй хашарһа мүнгэ гурба дахин мэргэнээр бууджа нүхэлөөд, хурганда бэһэлиг мэтээр зүүгээ юм. Тинхэдэнь дайшалхы нүхэдын тон мэргэн байһыень гайхан обёоро.

Ангуушанай хүбүүн Тогоон Санжиев 10 наһатайдаа ехэ мэргэн буудагша гэжэ нютагтаа мэдээжэ байһан юм. Дайнда бэлиг шадабарияа мүдихэ хэрэгтэн нүхэр болон нютагайн хүбүүн Семен Номоконов тухалһан. Эдэ хоёр бүри дайнай урид бэе бээ таниха байһан, хүршэ нютагуудта ажабуугаа. Тин дайнда уулзашахадаа, ехээр баярлаа ааб даа. Тогоон аха нүхэртөө “Аха” гэжэ хандадаг байгаа. Хоёр снайпернууд “амитание агнахаа” суг ошодог һэн. 1942 оной июнь һарада Тогоон Санжиев фашист снайперта буудуулжа, наһа бараа. Семен Номоконов үһөөгөө абахын тула гурбан үдэр дайсание хахижа халгааһан юм. Тогоон Санжиевые дайшалхы шангуудтайн хүдөөлөөд, бууень заншалта ёһоор отрядтай эрхим снайперта – Борис Канатовто дамжуулаа.

Он мастер снайперской науки, Фашистской нечисти гроза, Какие золотые руки. Какие острые глаза !

Буряад хасагууд жагсана

КПСС-эй Буряад-Монголой обкомой бюрогой гэлшүүд.

Манай хаяг: 670000, Улаан-Үдэ хото, Каландаршвили, 23, каб.42; электрон хаяг: unen@mail.ru Тел.: 21-64-36. 60-46-89.

СЭСЭГХЭН МЭТЭ СЭСЭРЛИГНАЙ

Хэжэнгын хүүгэдэй «Сэсэг» сэсэрлиг 1979 ондо нээгдэһэн. Энэ саад аймаг соогоо нургуулин наһа гүйсөөдүй үхибүүдые хүмүүжүүлдэг базова эмхи зургаан болоно. Дээдэ категориин хүтэлбэрлэгшэ, Россиин Федерациин эрдэм нуралсалай хүндэтэ хүдэлмэрилэгшэ Ешима Атановна Ринчинова энэ саадые хүтэлбэрилдэг.

2012 ондо саад муниципальна бээе даанги эмхи зургаан (МАДОУ) болгон хубилгагдан байна. 192 үхибүүд энэ саадта ябадаг. Саадай бии болоһон саһаа хойшо мянгаад үхибүүд эндэ ябажа гараһан. Энэ саадай байшан хоёр дабхар, 6 группа хүдэлдэг. Дуу хүгжэмэй зал, эдэе хоолой, эмшэлэлгын блогууд, саадые даагшын кабинет, буряад хэлэнэй, методическа, психологиин кабинетууд бии. Үхибүүдые оршон тойронхи байдалда дадхаажа, саадай түрүүшын алхамһаа эрдэм мэдэсэдэ, соёл болбосоролдо, ёһо заншалда нургаха зорилго табигдадаг.

Энэ хүүгэдэй эмхи зургаанда 14 багшанар хүдэлнэ: арбаниинь дээдэ эрдэмтэй, дүрбэниинь – тусхай дунда нургуули дүүргэһэн. Мүн дээдэ категориин зургаан хүмүүжүүлэгшэд, хоёр залуу мэргэжэлтэн хүдэлдэг.

2009 ондо Хүтэлэгшэ соведэй үүсхэлээр "Залуу гэр бүлэнэрэй "Сэсэг" клуб" гэһэн проект бэлдэгдэһэн байна. 2012 ондо "Наш новый детский сад" гэһэн регион хоорондын нургуулида ороодүй үхибүүдэй эрдэм нуралсалай конкурсно энэ проектээрэ "Системная поддержка семьи и детства" гэһэн номинацида дипломоор шагнагдаа.

2013 оной июль һарада үнгэрһэн 5-дахи Байгалай эрдэм нуралсалай форумдо хүүгэдэй "Сэсэг" саад эдэбхитэй хабаадаа, багшанарын, хүмүүжүүлэгшэдын мастер-классуудые үнгэргөө.

Геля ЦЫНДЕЖАПОВА.

РЕДАКЦИНАА: Шэнэ 2014 ондо «Сэсэг» сэсэрлигэй хүүгэдтэ, аба эжынэртэнь, багшанар болон хүмүүжүүлэгшэдтэнь элүүр энхые, ажалдань амжалта хүсэнэбди!

